# ETIMOLOGII

## I

### Aleveş

*Dicţ. Acad*, I, 113 dă acest cuvânt după Pontbriant cu sensul de „poşârcă, leorcă, vin acru" şi trimite la ung *elevesedık* „se tulbură, se împute", pentru care presupune un radical **eleves* „turbure"(?).

Dar ung. *eleves* există numai cu sensul „străvechiu", derivând din *eleve* (cf Szinnyei, *MTsz*, I, 480) Cât priveşte pe *elevesedık*, el este un compus cu prefixul *el-* din *evesedık* „a (se) coace, a puroia (o rană)", iar acesta derivă din *eves* „puroios", „copt", care este la rândul său derivatul lui *ev* 1 „zeamă de gunoiu", zoiu"; 2 „puroiu", „coptură".

Deoarece astfel existenţa unui **eleves* cu sensul „turbure" este cu neputinţă, etimologia care-l pune pe acesta la temelia românescului *aleveş* nu se poate admite.

Etimologia adevărată este cea propusă de Cihac, II, 476 (cf. şi Hasdeu, *EM*, 858 şi Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapest, 1888, p 21, care pe p. 79 mai dă variantele *leveş*, *leveşă*, *livez* „piquette", „pommé", culese din j Arad şi Bihor), deci din ung. *leves* „jus", „potage" Mai trebue să adăugăm doar că proteza lui *a-* este obişnuită la cuvintele care încep cu *l-* (cf *aluaş* „lacheu, fecior în casă", *Dicţ. Acad*, I, 127, <*lovas*, *aliman* din expresiunea *a ajunge la aliman* „a nu fi chip de scăpare", „a fi la mare strâmtoare", *a se alimăni* (*alimănà*) „a se agiestà", „a se adevestì", „*a se* aşezà" „a descălecà" (despre unul venit din lume), „a se pripăşì", *alimănit*

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

„pripăşit" care, după părerea mea, n'are a face nimic cu turc. *alaman* „hoţ de codru, haiduc" (cf. *Dicţ Acad*, I, 115—116), nici cu turc *el-emân* „sûreté, sauf-conduit, quartier" (Şăineanu, *El. turc*, 9: V. Bogrea, *Dacoromania*, IV, 788), nici cu *alivăni, avam, avănit* (Procopovici, *Rev. fil*, I, 258—265), ci este identic cu *liman* „port", ca refugiu al naufragiatului (<turc *liman*), etc

## Alnic

În *Dicţ Acad*, I, p. 120, cuvântul *alnic* cu sensul de „viclean", „insidieux", „perfide", pentru care se citează, după Tiktin, *DRG.*, un singur exemplu din Paliia dela 1582 (Gen, III, 1) · *Şarpele era mai alnic de toate jigăniile*, este derivat din „ung. *álnok*, idem (modificat subt influenţa suf *-nic* (pe p 117 e dată forma greşită *alinc*, cu acelaşi citat luat din Cipariu, *Cr*, 50, şi derivată din ung *élénk* „vioiu". Greşala a fost îndreptată la Corrigenda)

M Roques, *Paliia de la Orăştie* (1581—1582), I, Paris, 1925, p XXXVII traduce pe *alnic* prin „rusé" şi-l derivă tot din ung *álnok*[1]). În *Paliia* (Gen, I, 9) se găseşte şi derivatul *alnicie* (vezi Roques, o c, p LXI) De asemenea în forma *alnicsia* „fraus" se găseşte în *Lexicon Marsiglianum* (cf Tagliavini, *Lex. Mars.*, p 99 şi 210, nr 781 „fraus", „álnokság", care-l derivă tot din ungurescul *álnok*) Amândouă formele, atât *alnic*, cât şi *alnicie*, se găsesc în Psaltirea lui Viski de la 1697 (v *Dacoromania*, IV, p 116) şi Moldovan G, *Alsófehér várm. rom népe*, 101 Iosif Popovici, cercetând ungurismele de la Orăştie, *An Acad Rom*, s II, t. XXXIII—1910/11, Mem secţ lit, p 532, nu-l trece pe *alnic* între acestea şi, mi se pare, cu drept cuvânt Într'adevăr, rom *alnic* nu poate derivă din ung *álnok*, al cărui *-nok* ar fi trebuit să se păstrezé neschimbat în româneşte, cf *Solnoc* < ung *Szolnok* ală-

[1]) Cf şi Hannes Sköld, *Ungarische Endbetonung*, Lund-Leipzig, 1925, p 56, nr 12

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

turi de *Slănicul* de origine sud-slavă sau slavă veche (cf. v -bg *slanъ* „salsus") şi *Solonţul, Soloneţul, Soloncii* de origine rusească [1]); *ghirtoci* „hurlupi" < ung. *birtok, Dicţ Acad*, T. II, p 263; *homoc* < ung *homok*, ibid., T II, 402, p 3 [2]) etc, ci trebue derivat din srb -cr. *jálnik* „simulator, deceptor, circumventor (< *jalъ*, scris *alъ* „nequitia, invidia"; *jalьnъ*, scris *alьnъ* „insidiosus"), care, la rândul său, poate printr'un sloven **alnik*, a dat pe ung *álnok* (cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, col 79—80)

Cum am arătat în *Dacoromania*, V, p 329, srb *ja-* iniţial poate da în româneşte *a- aglică* < srb *jaglika* (cf. şi bg *aglika, Dicţ Acad*, I, p 70, şi G Pascu, *Rev crit*, 3—1929, p. 52); *agud* „dud" < srb *jagoda* „fragă" (*Dicţ Acad*, I, p 73—74), etc

La derivarea din sârbeşte suf. *-nic* nu mai face nici o greutate

Pentru acelaşi motiv, pentru care nu admit derivarea din ung *álnok* a lui *alnic*, nu mai pot admite acum nici pe cea a lui *parasznik* din „Lexicon Marsiglianum", „colonus", p 229, „rurícola", p 204 [3]) (cf C. Tagliavini, *L'influsso ungherese sull'antica lessicographia rumena*, în *Revue des études hongroises*, VI—1928, p 29), care derivă mai curând din srb. *parasnik* (Ivekovic-Broz, *Rječnik* II, 11), acesta fiind derivat, cum arată vocalismul, din ung *paraszt*+suf slav. *-nik* (cf Miklosich, *EtWb*, p 266, şi Munkácsi, *Nyelvtud Kozl*, XVII—1881, p 114)

Şi mai puţin se poate admite derivarea lui *păharnic* „Mundschenk" din ung *pohárnok*, cum vrea L. Treml, *Die ungarischen Lehnworter im Rumänischen*, II, Ung

---

[1]) Vezi pentru acestea din urmă Margareta Ştefănescu, *Arhiva*, XXVIII—1921, p 223—224

[2]) V Bogrea, *Dacoromania*, I, p 269

[3]) Pentru *sărăntoc* < *szarándok, zarándok* (V Bogrea, *Dacoromania*, I, p 271—272), se găseşte şi forma *sărăndic* (*Şezătoarea*, XXVI—1928, p 149), care-i corespunde unguresculu *szarándék*. Ung *szarándék, szárándok, zarándok* derivă altfel din slav *stranьnik* (cf A Horger, *Magyar Nyelv*, VIII—1912, pp 15—17).

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Jahrb, IX—1929, p 282—283, care vede, şi mai ales ar vrea să fie văzut şi de alţii, totul în culori ungureşti „Daß *-nok* im Altung produktives Suffix war, vgl. *fegyvernēk, tálnok* und höchstwahrscheinlich auch *asztalnok*[1]), so daß *pohárnok* als ungarische Bildung betrachtet werden muß", poate să fie adevărat (îndoiala rămâne pentru *asztalnok* şi *pohárnok* cât timp avem alături pe slav *stolĭnikŭ* şi *peharĭnikŭ, paharnikŭ*), dar aceasta n'are nici o valoare pentru limba românească în care suf *-nic* < slav *-nikŭ* a fost şi este mult mai rodnic decât în ungureşte (cf. G. Pascu, *Sufixele rom*, Bucureşti, 1916, pp 335—339), iar dat fiind acest fapt şi având şi pe *păhar, pahar* în limbă (din slav *pecharŭ, pacharŭ*, din care este şi ung *pohár*, vechiu *pahár*, nu din acest din urmă, chiar şi dacă „rum *ă* nicht nur aus *a*, sondern auch aus *o* enstanden sein kann" (cf. Miklosich, *EtWb*, 234, Tiktin, *DRG*, 1107, etc), nu-l puteam creà şi noi Afirmaţia că „aus *-nok, -nek* wird im Rum lautregelrecht *-nic*, vgl *alnic* < *álnok, Fegirnic* < *Fegyvernek* (Mold Tog S 90)" este şi ea greşită. Am arătat cum stă chestiunea cu privire la *alnic*, care nu derivă din ung. *álnok*. Sufixul din *Fegyvernek* este *-nek*, nu *-nok*, deci nu dovedeşte nimic în privinţa acestuia din urmă Mai mult decât atât, rom *Fegirnic*, nici nu-i corespunde formei *Fegyvernek*, care ar fi trebuit să dea mai curând **Fegiverneac* > **Fegerneac*, ci rostirii *Fegyvernok* (cf Szamota-Zolnai, *MOklSz.*, 222), cum arată, dintre exemplele de care se ocupă Treml, *uric* < *orok, Turic* < *Torok, Cudmeniş* < *kodmonos*, la care se mai pot adăugà şi altele, ca *cipik* < *cipők*, plur lui *cipő, chilin*< *kulon, vifel* < *vőfely, fibirău* < *főbíró*, etc

Dar numele *păharnicului* nostru este cu siguranţă de origine slavă pentrucă de origine slavă sânt şi numele celorlalte slujbe în tovărăşia cărora se găseşte el, inclusiv sinonimul *ceaşnic* < v.-bg *čašĭnikŭ*, astfel . *sfetnic* < v-bg *sŭvětĭnikŭ, postelnic* < v-bg *postelĭnikŭ, stolnic* <

[1]) MNy XXII, 277 und MEtSz

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

v - bg *stolĭnikŭ*, *vornic* < v.- bg *dvorĭnikŭ*, *ispravnic* < v - bg *ispravĭnikŭ*, etc, iar după analogia acestora *vistiernic* < *vistier* (< lat. v e s t i a r i u s „Kleiderbewahrer", m - lat. „Schatzmeister" + suf. *-nic*, (cf. Tiktin *DRG*, 1772), etc. (vezi exemple mai multe la Pascu, l. c), iar peste acest fapt nu se poate trece cu uşurinţa cu care trece Treml

## **Apestì** (*pestì*, *apeştì*, *apăştì*).

Pentru *apestì* (*pestì*, *apeştì*, *apăştì*) vb IV-a I. 1. 1 n t r a n s „a întârzià", „a zăbovì", *Lex. Bud*, *Dicţ. Acad*, I, 193 (cf *iară carii aţi pestitŭ până în al noaole čas, apropiaţi-vă, şi nemică ruşinându-vă, şi câţi şi până în al unsprădzeacele čas aţi pestit*, *Cod. Todorescu*, f. 6r$^0$—6v$^0$), 2 t r a n s „a amânà", „a aşteptà pe cinevà cu datoria", „a îndelungà", „a premândà", *Lex Bud*, *Dicţ. Acad.*, I, 193 („*Mai apesteşte-mă, nenişorule, că nu fug din sat!*", Rădulescu-Codin), II „a aţipì", „schlummern", „einschlummern", *Lex. Bud*, *Dicţ. Acad.*, I, 193,—s'au propus până acum următoarele etimologii · Cihac, II, p 2—3 < slav. *opozditi* „tardari", „procrastinare", A Philippide, *ZRPh.*, XXXI—1907, fasc 3, p 292 : < *a-*+*peste* (*peşte*, *pişte*), cu observarea . „Diese Ableitung von einer Praposition welche u b e r, n a c h bedeutet, ist analog derjenigen von *amân* < a mane (s Verfassers Principii de istoriea limbii). Um den Übergang von s i c h a u f h a l t e n, s i c h v e r s p a t e n, A u f s c h u b b e w i l l i g e n zu e i n s c h l u m m e r n zu verstehen, denke man an die verschiedener Bedeutungen des deutsch *nachlassen*, welches selbst hinsichtlich der Form dem rum Worte ahnlich ist : e i n s c h l u m m e r n = die Aufmerksamkeit hat durchaus n a c h g e l a s s e n", şi G. Pascu, *Etimologii româneşti*, Iaşi, 1910, p 32 (cf şi *Ist. lit. şi limbii rom. sec. XVI*, p 58) < p e n s i t a r e

Cea a lui Cihac şi a lui Pascu sânt neacceptabile, dar a lui Philippide este foarte ademenitoare ca formă. Totuşi

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

derivarea unui verb dintr'o prepoziţie nu este probabilă (a *amânà* < *a*+*mâne* nu este potrivit să dovedească acest lucru, fiind vorba de o sintagmă adverbială, alcătuită din prepoziţie+substantiv, căreia i s'a ataşat sufixul verbal, pentru a formà un derivat de care avem atâtea . *alăturà*, *înlăturà*, etc , cum avem chiar şi din adverbe · *înaintà*, *îndărăptà*, etc., care însă toate sânt de conjugarea I, nu IV, cum este *apestì*), iar sensul II, „a aţipì", rămâne neexplicat din „întârzià", „amânà" nu putem explicà pe *aţipì*, iar germanul *nachlassen*, pe care-l dă ca analogie Philippide, însemnează „a lăsà după cinevà sau ceva", „a slăbì", „a cedà", deci cu totul altceva

Pentru a explicà toate sensurile, trebue să pornim de la ung *apaszt-* „a face să scadă, a micşorà, a slăbì, a lăsà mai domol", „vermindern, herabmindern, fallen machen", „minuo, decrescere facio, exsico" (cf. Szarvas-Simonyi, *MNytSz* , I, 99). Verbul unguresc fiind transitiv, sensul românesc transitiv de „a amânà" trebue să fie cel original Acest sens s'a putut naşte din întrebuinţarea figurată a lui *apaszt-* =„a slăbì", „a lăsà mai domol", cf *Mai apesteşte-mă, nenişorule, că nu fug din sat !* =„Mai slăbeşte-mă, mai lasă-mă mai domol" etc (vezi la Tiktin, *DRG* , 1437 următoarele exemple *Constantin Vodă au început a slăbì pe mazili din dăjdi* [den *mazili* die Steuern herabzusetzen] Nec [2] II 379 *Domiţian. începù să cânte* [*din piculină*] *Passa . nu-l slăbì, până târziu, din admiraţie şi felicitări* [uberschuttete ihn mit Aeusserungen der Bewunderung und Gluckwunschen] Bass. V 25 *Hârsita de mătuşa nu mă slăbeà din fugă nici în ruptul capului* [liess nicht ab, mir nachzulaufen] Cr C XV 7 *Din „mon cher", „mon cher ami" nu-l mai slăbeşte* bei jedem zweiten worte heisst es „mon cher", „mon ami" I Ngr (C III 229"). „Slăbirea" în această legătură de idei înseamnă „amânare"

Din sensul „slăbì" transitiv (=„amânà") s'a putut naşte uşor şi cel intransitiv (=„întârzià", „zăbovì"), cf *a slăbì* (*din ceva*) =„mit, in etw nachlassen" „*Din când*

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*în când cei doi roibi trudiți slăbeau din pas* [verlangsamten . ihren Gang] Sad PS 28", ap Tiktin, l c.

În sfârșit din sensul „slăbi [puterile]" ori „a lăsà [capul] în jos" (=„a moțăi", „a cucăi") s'a putut desvoltà fără nici o greutate și sensul de a „aținpi".

Deși trecerea lui *ă* în *e* după *p* în *apaszt-* > *apestì*, este ușor de explicat, totuși pentru fonetism cf ung *halastó* > rom. *heleșteu*, ung *mállasztó* > rom. *melesteu*, etc Din radicale ungurești avem numeroase infinitive în *-ì* alături de cele în *-uì* alcătuite după modelul slavon (vezi exemplele pe care le-am strâns, explicând pe *adevesì*, în *Dacoromania*, IV, p 752—753)

*Pestì* s'a putut naște din *apestì* prin omisiunea lui *a-* inițial confundat cu prepoziția *a* de la infinitiv: *întru nimica inima lui pesti-va domnul meu a venì* (Coresi, *Tetr.* 244); *să nu fie lui a pestì întru Asia* (Cod Vor, 18/3); *m'a pestit boala* (interpretat greșit „apucat", Pamfile, *J* II), *nu pestește* (=„trec") *2 săptămâni și cade baba la pat* (*Ion Creangă*, III, 87), etc.

Formele *apeștì*, *apăștì* s'au putut ivì subt influența altor cuvinte (cf și *păște*, *pește*, *piște* < *peste*, etc)

## Aret (arăt), rătuì.

Un cuvant care a dat mult de lucru filologilor noștri este *aret*.

Hasdeu, *Et Magn*, col. 1542—1543, îl desparte, în două cuvinte după accent (*arèt* și *àret*). Despre *àret* afirmă că „se construește totdeauna cu prepoziținea ‚în'", îl socoate sinonim cu „preajmă", îl traduce „entourage, proximité de quelque chose", și-l derivă din ung *erre't*= *erre-itt*, de unde Ungurii au și o formă nasalisată *errunt* (Fogarasi), însemnând „de ce côté-ci, dans cette direction-ci", combătând Lex. Bud, pe Miklosich și pe Budai-Deleanu, care-l aduceau în legătură cu verbul *arătà* (<a d + * r e c t a r e < *rectus*). Dimpotrivă, termenul militar *arét* „defi,

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

menace, attitude pour menacer ou défier l'ennemi" îl crede identic cu verbul *arătà* pe care-l derivă din a r r e p t a r e sau a r e t a r e < a d + rè p u t a r e (col. 1557—1558).

Şi Tiktin, *DRG*, p 91, menţine această despărţire (1 *áret* „Umgegend, Gegend, Richtung", 2 *arèt* „Schutz, Schutzwehr"), dar nu crede în explicările date mai naınte şi, neputând să dea alta, pentru el etimologia cuvântului este „unbekannt"

*Dicţ Acad*, I, p 238, împreună cele două cuvinte, socotind ca sens original pe cel de „pază militară", „garde (militaire)", „avantposte", „défense, rempart" şi ca ulterior pe cel de „partea locului, ţinut", „parage, endroit, contrée, entour, alentours", iar în privinţa originii spune următoarele „Etimologia necunoscută (Se pare că forma primitivă a cuvântului e cea atestată de Barcianu *arăt* În cazul acesta am avea a face cu un substantiv postverbal din *arătà* *Vin în arătul cuivà* ar însemnà deci „vin în vederea cuivà, în regiunea pe care cinevà o stăpâneşte, de jur împrejur, cu privirile". Din sensul acesta s'a putut uşor desvoltà terminul militar „regiune păzită" şi apoi „pază". Şi expresiunea „mi-e a r e t" aminteşte întocmai pe mi se a r a t ă (v *arătà* II, 50)", iar explicarea lui Budai-Deleanu, care accentuiază cuvintele „gerade oder in gerader Linie stehen" ne aduce aminte de lat r e c t u s, care e cuprins în etimologia lui *arătà* Când cuvântul a ajuns să însemneze „regiunea şi locul de jur-împrejurul cuivà", el s'a întâlnit cu un alt cuvânt, care avea un înţeles analog, cu *àrie* (cfr. *Un copil a intrat în aria calului, calul l-a călcat în picioare* Delavrancea, ap Tiktin, *DRG.*, 483), aşà că el s'a putut simţi ca un derivat în *-et* al acestui cuvânt, precum e bunăoară sinonimul *préjmet* un derivat din „preajmă". Astfel s'ar explicà forma *àret* cu *e* în loc de *ă* şi cu accentul schimbat)"

Mai pe urmă V. Bogrea, *Dacoromania*, I, p 257, a socotit că expresia *în aretul vântului* =„obviam vento", „vor dem Wind" (Lex. Bud) şi poziţia accentului (*àret*)

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

„trimite la lat h a l i t u s,-u m (sc v e n t i, lit „suflarea vântului"; cf. şi *Arhiva* din Iaşi, XX, p. 528), combate deci explicarea, de altfel veche, a lui Max. Auerbach, din lat „i n e r e c t o" (XIX—XX *Jahresbericht*, Leipzig, 1913, p 212), ca şi pe a lui A. Viciu (*Limba română poporană şi dialectul sicilian*, p 79), care-l aduce în legătură cu sicil. *arretu, arreri, arrè, addietro*".

Sînt de aceeaşi părere cu *Dicţ Acad* în privinţa considerării ca un singur cuvânt a celor două forme deosebite ca sens, mai ales că în privinţa accentului nu sînt totdeauna deosebite Barcianu ne dă forma *arắt* Tot aşà (cu accentul pe silaba ultimă) trebue cetit, după informaţiile pe care le am, şi *aret* din expresia *în aretul casei*, pe care *Dicţ Acad* îl citează după Bugnariu, *Dicţ pop*, *Cuvinte rom din jurul Năsăudului*, care nu indică accentul. Dar nu mă unesc cu *Dicţ. Acad* în privinţa etimologiei cuvântului

Nu mă pot gândì la o explicare din latineşte, fie ea din *arătà* (< a d + *r e c t a r e), ori din e r e c t u m, ori chiar din a d + *r e t r a r e (cf. it *arrettrare* „a respinge", sp *redrar* „zuruckgehen", port *arredar* „entfernen"; cf. rom *îndărăt, îndărăpt, îndărăptà* > [i n] + d e — r e t r o) din pricina că *aret* nu apare înainte de secolul XVIII Deşi este termen militar, el nu se întâlneşte nici la Gr. Ureche, nici la M Costin, nici în documentele secolului XVI şi XVII, pentru motivele pe care voiu încercà să le arăt mai încolo

Apoi, dacă ar fi să ne gândim la un element unguresc, cum face Hasdeu, acesta ar trebuì să fie mai curând acuzativul *erőt* al substantivului *erő* „putere", „forţă" (cf *în but(ul) cuiva* < ung. *bút*, ac. lui *bú* „supărare", *căput* „poartă" < ung. *kapút*, a lui *kapú, tărhat, terhetiu* „greutate", „povoară" < ung *terhet*, ac lui *terh* sau *tereh, valost* „răspuns" < ung *válasz*, etc., cf mai amănunţit, *Dacoromania*, IV, p. 753—754) decât adverbul unguresc *erre-t* < *erre-itt*, al cărui sens este prea îndepărtat, cu toate că astfel de desvoltări semantice nu sînt imposibile (cf. slav

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*harc*, ung. *harc*, rom. *harţă* < interj. gms. *harz* < *harze*, *herze* „herzu!", ap. Berneker, *SEW*, I, p. 377; rom. *raită* < ung. *rajta!* „frisch auf!, halloh!", ap. Tiktin, *DRG*, p. 1294, *alean* ung. *ellen* „împotriva", *Dicţ. Acad.*, I, p. 105). Totuşi de o parte n'avem siguranţa că *erőt* ar fi dat *aret* (cf. ung. *Erősd* < *Arnuşd*, jud. Treiscaune, *erős* > *iriş* „sănătos", „tare", ap. Frâncu-Candrea, *Românii din Munţii Apuseni* (*Moţii*), Bucureşti, 1888, p. 101, şi *Dacoromania*, V, p. 328 şi *elott* > *alętiu*, *Dacoromania*, IV, p. 751), de altă parte din ung. *erő* am explica mai greu sensul de „în preajma" a formei *arèt*, *àret*, (*arăt*, *ărăt*). Având analogia lui *pichet* < fr. *piquet*, *regret* < fr. *regret*, etc., venite probabil prin forma lor scrisă, cetită româneşte, am putea să ne gândim la fr. *arrêt* „Aufhalten", „Aufenthalt", „Stillstehen", „Halt", „Sperrung", „Hemmung", din care s'ar putea explica amândouă înţelesurile lui *aret* (cf. *preabăt* s. *preabet* „preajmă" < v.-bg. *prěbytŭ* „Aufenthalt", în *Dacoromania*, V, p. 370). Dar acest cuvânt francez trebuia să ne vie mai târziu, în cei dintâiu ani ai secolului XVIII, prin vreo limbă învecinată, şi nu-l găsim în nici una.

Toate aceste împrejurări ne fac să căutăm originea termenului militar *aret* acolo de unde şi pe unde ne-au venit şi alţi termeni militari în timpul când ne-a venit el. Să ne gândim d. ex. la *harţă*, der. *hărţui*, pentru care cf. pol. *harc*, v. *herc*, *harcovać*, v. *hercovać*, srb. *harc*, *harcovati*, slov. *hároc*, *harcovati*, ung. *harc*, *harcol-* < gms. *harz* < *harze*, *herze* < „herzu!" (pentru *hărăţi*, *hărăţie* etc., pe care *Dicţ. Acad.*, II, p. 362, le pune în legătură greşit cu ung. *herécel-* „a călcà (cocoşul) pe găină, a cocoşi", cf. s.-cr. dial. *harac*, slov. *hárəc*, *harcovati*, ap. Berneker, l. c.), *vartă* „Wache" < pol. *warta* < germ. *warte*, ap. Tiktin, *DRG*, p. 1716, *lăduncă* „Patrontasche" < rus. *ladunka* < germ. *Ladung*, ap. Tiktin, *DRG.*, p. 886, cf. şi ung. *löding*, *ocop* „Schanzgraben" < pol. *ocop*; *baştă*, *başte*, *başcă* < pol. *baszta*, ung. *bástya* (< it. *bastia*; cf. şi germ. *Bastei*), *părcan* „Pfahlwerk, Palissade" < pol. *parkan*, ap.

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Tiktin, *DRG.*, p 1121, cf şi *părcană* < ung *párkány*, *zamcă*, pentru care cf. v-bg *zamŭkŭ* „claustrum", pol *zamek* „Schloss", ap Tiktin, *DRG*, p. 1791, etc.

Cuvântul slav din care trebue să explicăm pe *aret* pare a fi *retĭ*. pol. *rat*, v *ret* „Rettung, Hilfe" (cf *raty*!, *rety*!, „interjectio auxilium implorantis"), ceh *ret*, idem, rus. *retĭ* „der Zank, Hader, Zwist" (sens secundar, cum arată verbul *retovatĭ* „retten, helfen, beistehen" şi „zornig, bose sein, schimpfen"), pe care-l găsim şi la Mardarie Cozianul, p 227, Nr 3070, cu sensul de „întrecere sau împotrivire"

Cuvântul românesc a trebuit să se nască în legătură cu verbele *a fi*, *a sta*, *a merge*, *a veni*, *a chemà*, etc, din *a* (<lat a d)+*retĭ*, întocmai cum s'a născut *aleş* (<*a*=lat a d + ung *les*) [1]) în legătură cu *a se pune*, *a sta*, întrebuinţându-se mai întâiu în funcţiune de complement adverbial final, apoi ca substantiv (v. exemple în *Dicţ Acad*, I, 113) Aceasta cu atât mai mult că şi în limbile slave substantivul *ret* se găseşte de obiceiu în construcţia *na ret*, *na retu*, cf ceh *na ret*, *na retu volati* „um Hilfe rufen", *na ret*, *na retu přiběhnanti* „zu Hilfe kommen", pol *rata wołać*, etc, iar construcţia românească *'n* sau *în aret* ar puteà fi rezultată din cea slavă printr'o falşă analiză sintactică a acestei construcţii slave

Consider deci exemplele numai cu *aret*, cum sânt. *Marele şi puternicul împărat ne-au trimis la această cetate cu oastea puterei sale ceĭ nebiruite să ţinem locul şi cetatea*

---

[1]) Cf pentru acesta Hasdeu, *Et Magn*, I, col 856, *Dicţ Acad*, I, p 113, şi S Mândrescu, *El ung în limba română*, Bucureşti, 1892, p 35—36 Observ că întrebuinţarea prepoziţiei *a*+acuzativul în sens final erà destul de obişnuită în secolul XVI şi XVII, când a trebuit să se nască *aret*, cum ne dovedeşte de altfel şi faptul că unele expresii de acest fel ne-au rămas până astăzi (cf R Kurth, *Der Gebrauch der Präpositionen im Rumänischen*, în *X Jahresbericht*, p 479, § a, şi *Dicţ Acad*, I, p 1—2) Dintre cele întrebuinţate cu verbele cu care a putut sta în legătură *aret* amintesc *Dânâoară eşind a vânat* (Dosofteiu, *V Sf*, I, Sept 24), *odinioară iarăşi merse în pădure a lemne* (Ibid, Sept 24), *că şi dracul mi-o boceşte, când porneşte'n vale-a peşte* (Marian, *Sat*, 63), *Despre curcubeu poporul zice că e a vreme bună*, etc

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*aceasta, de unde să fim de sprijineală şi cetăţii Caminiţii, de curând luată din norocita sa primblare, cum şi Moldovii, raialii împărăteşti, să fim aret* (=„a ret" original) *despre neprietinii împărăţiei despre această margine* (*Letopiseţul Ţării Moldovei dela Istratie Dabija până la Domnia a doua a lui Antioh Cantemir* 1661—1705, ed C. Giurescu, Bucureşti, 1913, p 63); *Dimitraşco Vodă .. schimbat-au socoteala într'altă chipă . scriindă ca să-i trimită în grabă vr'o patru mii de Moscali aice în Iaşi să-i fie aretă* (=„a ret") *să nu-lă apuce Turcii să-lă mazilească* (*Let.*, II, 341, *Let* [2], 309), mai vechi decât cele care au înaintea lui *aret* prepoziţia *de* (cf. *a se pune, a sta de-a leşul* sau *de-aleşul*). *Dumitraşcu-vodă . noaptea .. au ieşit din obuz, cam pe furiş, cu Moscalii, cari erau de aretu pregiur dânsul* (N. Costin, *Let*, II, 121); *Şi-au luat Lupul vornicul ziua bună de la vezirul, viind la tabără cu Haidar Aga a Hanului, pre carele apoi l-au lăsat pentru aretul taberii, că tot încă nu se potolisă Tătarii* .. (idem, *Let*, II, 127); *Marele şi puternicul împărat ne-au trimis cu oaste la această cetate, la Hotin,... să ţinem locul şi cetatea aceasta şi să purtăm de grijă şi de aretă să fim cetăţii Cameniţă . , ca să fimă raialii ţării Moldovii, ce este supt ascultarea Impărăţiei, de aret şi de apărare despre Leşi. .* (Neculce, *Let*, II, 223, Let [2], II, 202). În amândouă cele dintâiu exemple este clar sensul original de „Rettung", „Hilfe", în cel dintâiu *să fim aret* fiind întrebuinţat chiar alături de „să fim de sprijineală".

Deşi „ajutorul" este de altă natură, sensul de „mântuire", „apărare", „sprijin" este clar şi în: *Pus-au de au îngrădit cu gard târgul Iaşii, ca să fie aret, când ar mai veni vr'un podiaz* (N. Muste, *Mag. ist*, III, 64). Cu propoziţia *de*: *Şi este acel schit un loc de aret sfintei episcopii, fiind la pădure , . şi pădurea să fie întreagă, să fie de aret şi de sprijineală, fiind de margine* (Doc. a. 1761, Iaşi, ap. Tiktin, *DRG*, 1 c) Observăm aici progresul în întunecarea înţelegerii formei cuvântului faţă de cel dintâiu exemplu pe care l-am citat: acolo *de sprijineală* este pus alături de *aret*, aici alături cu *de aret*.

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

În privinţa accentului formelor vechi citate până aici relev ceea ce spune Hasdeu, *Et Magn*, col. 1557: „Să se observe că pasagele .. din cronicari.. au fost colaţionate de noi cu manuscriptele din Academia Română . şi pretutindeni am găsit *arèt*, adecă cu *e* tonic deschis" Fără a ne da indicaţii sigure în privinţa sunetului *e* (dacă el ar fi fost deschis, ar trebui să se păstreze astfel şi astăzi în Moldova şi în Nordul Ardealului, ca şi în *aleţiu* < ung. *elott*, dar se rosteşte închis, iar forma *arĭat* din Băiţa, jud. Hunedoara, ap. Viciu, *Glosar*, a putut să se nască din rostirea palatalizată prin asimilaţia lui *-ĭe-* la *a-* precedent), observaţia lui Hasdeu este justă în privinţa tonului şi faptul este explicabil prin împrejurarea că în timpul din care sânt citatele se mai simţeà, cel puţin în parte, compoziţia

Dar din moment ce aceasta nu s'a mai simţit, iar sensul s'a întunecat, mai ales pe urma întinderii geografice a cuvântului şi a intervenirii analogiei derivatelor în *-ĭet* alături de cele în *-ét* (cf exemple mai departe), cu înaintarea în timp accentul a putut fi mutat pe silaba dintâiu Aşà-l găsim în expresia familiară, întrebuinţată în Braşov, *a-i fi cuiva àret* =„a se simţi bine şi sigur", „se sentir bien, être à son aise" (în sensul germanului „sich heimlich fuhlen") mai ales negativ, redând, în acest caz, întocmai ideea exprimată prin germ. „unheimlich" : Expresia aceasta este, evident, o rămăşiţă a vechii construcţii a lui *a fi* cu dativul pentru a însemnà pe „aveà". *A-i fi cuivà àret* a însemnat deci la început că „cinevà are la îndemână ajutor, mijloc de scăpare", iar în acest caz, firește, că „se simte bine şi sigur".

Atât pentru că se întrebuinţează numai în sens şi cu accent schimbat, cât şi pentru că poate fi vorba de forma originală analizată fals din punct de vedere sintactic (slav. *na ret* > rom *'n aret*) cea mai veche pare a fi expresia *în aretul* (*cuiva* s *a cevà*) Slavul *na ret* trebue să se fi înţeles ca atare, deci ca o expresie străină de limba noastră până către sfârşitul secolului XVII De aceea nu se găseşte la



BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Gr. Ureche şi Miron Costin Deodată cu falsa analiză întâmplată către sfârşitul secolului XVII s'a mutat şi accentul cuvântului * pe silaba întâia ca în *mùget, sùnet, tùnet,* apoi *clìnchet, răcnet, răget, scrâşnet, vùet, preàbet,* etc nu ca la colectivul *-èt* din *brădèt, călınèt, cerèt, frăsınèt, pomèt, băbèt, muerèt, tınerèt,* etc , cf G. Pascu, *Sufıxe rom* , pp 31—35, de care nu puteà fi apropiat *aret* tocmai din pricina că nu are sens colectiv

Evoluţia sensurilor acestei expresii se poate explicà astfel :

– „A-i fi cuiva *na ret*" sau *în aret,* deci „de sprijineală", „de apărare", a ajuns să însemne prin însăşi firea lucrului a-i fi „de îndemână", „în apropierea", „în preajma", „în împrejurımea" : *locueşte în aretul mieu , Fugı din aretul mieu ! Să nu te maı văd în arătul mieu !* (*Rev cınt lıt* , III, 86, Haţeg) *Prın arietul* [citeşte *arétul*] *Retezatului umblau ofiţerı împărăteştı în ruptul capului, ca să găsească pe păcurarul Cândafı* (Popovici-Bănăţeanu, *Din viaţa meseriaşilor,* 168) , figurat. *A îmblà în aretul cuivà, de ex. fecıor după fată*=„a se învârtì pe lângă cinevà, a-i da târcoale" (Hasdeu, *Et. Magn* , col. 1543, Orlat, în Transilv.) ; *Nu-mi tot umblà în ariatul mieu !* =„nu-mi umblà în aret, împrejur" (Vıcıu, *Gl* , Băiţa, j. Hunedoara).

De aici până la înţelesul de „cuprinsu' cuiva s a ceva", „împrejurime", nu este decât un pas : *Şı-a bıtut capul, că oare de ce n'o lasă tatăl său în aretul* (=„cuprinsul") *grădinei aceleıa?* (Reteganul, *Pov. Ard* , V, 68)

Am văzut că slav. *reti* încă dela 1646 luase şi sensul de „împotrivire", cum este de altfel firesc la un „ajutor" militar menit pentru „rezistenţă". Acest sens explică deajuns expresiile : *În aretu vântului* = „obviam vento .. ; vor dem Wind" (Lex Bud ) ; *Stare în aretu cuivà* = „gegen einem gerade oder in gerader Linie stehen" (Budai-Deleanu,

---

[* Schimbarea accentului ar putea fi ea de origine slavă, întrucât în *nà ret* accentul putea trece pe prepoziţie, cf Vondrák, *Vergl slav Gramm* , II , p. 531 S P]

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

ap. Hasdeu, *Et. Magn.*, col. 1543), *În arătul vântului* =„dem Winde entgegen, gegen den Wind" (Barcianu).

Formele provinciale *àrăt, arăt*, nu prezintă din punct de vedere fonetic nici o greutate. Cea dintâiu s'a putut ivì în mod normal după deplasarea accentului; a doua subt influenţa lui *arătà*. Explicarea lui *arĭat* am dat-o mai sus.

Că explicarea aceasta trebue să fie cea adevărată ne-o dovedeşte faptul că radicalul slav. *retì* ne-a venit în acelaşi timp şì într'un derivat verbal. Este vorba de *rătuì* „retten", pe care Tiktin, *DRG*, 1309 îl derivă din pol *ratować* „retten, helfen, beistehen". Dar, afară de forma polonă, se mai cunoaşte şì rus. *retovatь* „retten, helfen, beistehen" şi „zornig, bose sein, schimpfen", iar afară de exemplul dat de Tiktin: *Craiul lor puţin de n'au perit, ce l-au rătuit* (=„mântuit") *dărăbanţiı lui, apărându-l câtva loc* (Muste², III, 39), mai pot cità după fişele Dicţionarului Academiei *Eşit-au răimântarul de Neamţ şi s'au lovit cu oastea lui Constandin Vodă, şi înfrângând ai noştri pre jolniri, au plecat fuga care cum puteà. Numai Costaşco Turculeţ rămăsese de rătuia* (=„apără", în unele manuscrise *rătuià*) *până la părcane, ce erà la drumul ce se sue în cetate* (*Let. Ţării Mold.*, 1661—1705, ed C. Giurescu, p 89); *Iară Moscalì călări cu jocŭ denapoia Moldovenilorŭ să-i rătuiascà* (=„apere") *nu erau* (Neculce, *Let*, II², 322)

Firește, *e-* fiind aton, în cazul că nu trebue să pornim de la forma polonă mai nouă cu *-a-*, din formele verbale slave citate mai sus, a trebuit să avem în mod normal *rătuì* (cf. şì cele spuse mai sus despre forma provincială *àrăt* şi *arăt*).

Cât priveşte pe *alętiu* „în apropierea, în preajma" (Sălagiu, Maramureş), care, cum am arătat în *Dacoromania*, IV p. 751, derivă din ung. *elott* „înainte", după cele expuse mai sus, el nu are nici o legătură cu *arèt* şi *àret*.

### Artic (artig), artán (hartán, hârtău).

*Dicţionarul Academiei*, I, 273, înregistrează cuvântul vechiu *artic* „plângere, (răvaş de) jalbă, petiţie" expli-



BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

cându-l «N[eologism] din lat-med a r t i c u l u s „libellus supplex expostulationis ad judicem" (Du Cange, ap HEM), împrumutat de scriitorii din Moldova în secol XVII şi dispărut apoi din limbă (cf dubletele a r t i c o l, a r t i c u ş, a r t i c u l u ş)»

Cu o pagină în urmă (274) se dă din Banat cuvântul *artig* (*artic*) cu sensul „o bucată mare dintr'un animal, luată spre a fi mâncată", „ciosvârtă"

La acesta se adaogă „etimologia necunoscută". Cred însă că şi aici avem a face cu un lat-med a r t i c u l u s, - u m (< a r t u s), dar cu sensul de „Gelenk, Glied", şi anume reconstruit în * a r t i c u s, întocmai ca şi *p u e r u n c u s din p u e r u n c u l u s, care a dat (poate prin fazele **puărunc*, **porunc*) > **purunc*, iar cu sincoparea lui *-u-* aton (ca în *juneapăn* > *jneapăn*, v o l e m u s > **vurem* > *vrem*, *hurubă* > *hrubă*, etc) > *prunc* (cf Puşcariu, *Dacoromania*, II, 602—603, unde se dau numeroase exemple de astfel de reconstrucţii din limbile romanice) [1]). Pentru trecerea lui *-c* în *-g* cf v i t r i c u s > *vitreg*, *cionc* (cf it *cionco*) >*ciong*, *ciung* (cf alb *tšunk*), etc

De la o vreme *artic* (*artig*) a fost simţit ca diminutiv format cu sufixul *-ic* (cf. *bădic*, *mizinic* < *mezin* „degetul cel mic", *nodic* „copil mic", etc) În acest moment *artic* nu se mai părea propriu pentru a numi o bucată mai mare şi *-ic* din el a fost înlocuit în mod firesc, în urma antitezei, cu sufixele augmentative *-an* şi *-ău*, dându-ne pe *artán* (*hartán*, *hărtan*, cu variantele *hartám*, *hărtam* şi *hartámă*, acest din urmă poate după *păstramă*) şi *hârtău*, iar, + *partal*, pe *hartál*, cu acelaşi sens de „bucată mare [dintr'un lucru de mâncare, în special carne. *hartane de purcel fript*]", „partal", „huchium", „şteap", „fâşie", cu derivatele *ărtăni* (*hărtăni*), vb IV-a, = „a face bucăţi", „a rupe", „a sfâşia", „a zdrenţui", (+ *harta—parta*) *hărtăpăli*, vb. IV-a „îm-

[1]) Apropierea lui *artig* de a r t i c u l u s o găsesc şi la C Diculescu, *Originile limbii române*, *AAR*, s II, t XXIX lit, 627 Dar el nu lămureşte mai amănunţit cum îşi închipue desvoltarea formei româneşti

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

bucătăţi", „a face hara-para", *hărtăpăni*, vb IV-a, =„a îmbucà" (vezi *Dicţ Acad*, II, 371)

Apropierea lui *artan* de ung *ártány* „sus evıratus vel scrofa evırata"; care este înrudit cu cuvintele din famılıile turce · šor *arlăn* „kastrıert < *arla-* „kastrıere", sag. kojb *arda*, ıdem, etc (cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, 146), oricât de ademenitoare se pare ca formă, şi chiar ca sens, este neprobabilă

## Bagin

Într'o recensiune pe care am făcut-o despre G Weigand, *Ortsnamen ım Ompoly- und Aranyos* (sic) *Gebiet* (*Balkan-Archiv*, I, Leipzig, 1925, pp 1—42), în *Dacoromania*, IV, pp 1129—1134, pe p 1131 am spus greşit „*Bagin*, ung *Bágyon* (p 14) < *Bágy* + locatıvul *-on*, ca şi *Bágy*, *Bágyan*, *Bágyok*, *Bágyhalma*, pare a fi mai curând o scurtare din *jobbágy* decât ıdentic cu *badiu*, *bade*, iar vechiul *Bagıum* o scurtare din [*vılla job-* sau *ob-*] *bagıum*, cf *Iobagıfalău* < *Jobágyfalva*'

Cred că am găsıt acum adevărata explicare a acestui nume topic Cum a arătat adecă M Wertner, *Magyar nyelv*, I, 327, forma ungurească *Bágyon*, ca şi *Bádonyfa*[*lva*] din com Vas, nu este decât corespondentul unei forme mai vechi *Báldonfalva*, iar aceasta derivă din n pers *Baldın* < *Balduın* Şi într'adevăr e dovedit cu documente că localitatea amintită a fost stăpânită de unii posesori numiţi *Balduın de Hermann* Se ştie d. ex că *Baldın*, fiul comitelui *Bald*(*u*)*in* de Hermann, a trăit în 1309 (*Anjoukori Okmánytár*, I, 177)

Forma grafică cea mai veche a numelui de persoană *Balduın* în documente este *Baldın* şi *Baldun*, care pot fi cetite *Baldın* şi *Baldon*. În urma rostirii lui *t* ca *u*, acesta a putut să dispară şi să se nască formele *Badın* şi *Badon*, iar din acestea *Baďin* > *Bagın* şi *Bád'on* > *Bágyon*, scrise *Bagen*, *Bagin*, *Bagyn*, *Bagon* şi *Bagun* Forma românească păstrează mai bine fonetismul original decât cea ungurească, care a evoluat

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Documentele ardelene pomenesc un „*Balduinus* comes Ferrei Castri" (Zimmermann — Werner, I, p. 69, a. 1240) şi un „*Baldinius*, plebanus de Resz" (ibid., p. 291, a. 1309).

*Baldovineşti* avem în Romanaţi, Brăila, Teleorman (vezi *Marele Dicţionar Geografic al României*, I, 214).

## Berbeniţă, berbinţă.

În lucrarea sa *Die ungarischen Lehnworter im Rumänischen*, II, l. c, p. 296, L. Treml încearcă să derive din ungureşte şi forma *berbenţa*=„berbinţă", „bărbânţă" pe care o găseşte la I Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel mare*, I, 9, a. 1458, şi I, 105, a. 1466 Încercarea d-sale este un model de sofistărie: „Es kann in dieser Form auch unmittelbar auf kleinr *berbenyca* zuruckgehen, woraus auch ung *berbencze* 'pyxis, thecula, Wannchen, kleines Tonnchen' Es ist aber auch moglich, daß *berbenţa* eine nach der Analogie der Substantiva mit dem Suffix *-iţa* enstandene Variante von *berbinţă*, *bărbînţă* darstellt und so alle Formen aus dem Ungarischen zu erklaren sind". Adecă, după Treml, ca să iasă ştiinţa „obiectivă", trebue să inversăm lucrurile. ceea ce este original şi vechiu să considerăm ulterior. Într'adevăr, forma *berbenţa* (nu numai în documentele slavo-române, ci şi la Anon. Car, deci în Banat, apoi în Maramureş, Sălagiu, Dolj şi Mehedinţi) se prezintă aşa, fiindcă este cea originală, iar, dacă este vorba să explicăm şi celelalte forme din acelaşi izvor (< rut. *berbenica*, cf. şi pol. *berbenica*), n'avem nici o greutate, dat fiind faptul că în limba noastră *-i-* aton din sufixul slav *-ica* adeseori se sincopează, cum am arătat în *Dacoromania*, V, pp. 339—340: *cârţă* < **cârpiţă*=slav. *krpica*; *cocârţă* < *cocârtiţă*, *codorţă* < *codorâţă*, *codorniţă*; *tăgârţă*< slav. **tagarica* (cf. bg. *tagarecĭ*, *tagarčja*, *tagárčica* < bg. *tagar* < turc. *tagár*, *dagarğýk*, „sac de cuir" > alb. *tagar*, n-gr. ταγάρι, ταγαρτίκα şi δαγ-, (*z*)*dreanţă* < slav. *sŭdranica* < *sŭdratĭ* „zerreisen" (cf. Tiktin, *DRG*, 1807) ală-

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

turi de *dranıţă* (cf v-bg *dĭrǫ, dĭratı*, ap Berneker, *SEW.*, I, 185), *povaţă* < **povoaţă* < slav. **povoca* < **povodĭca* < *povod* (Cıhac, II, 284 şi Weıgand, *Balkan-Archıv*, III, p. 109); *gâţă* „panglică sau baieră ce se împleteşte în capătul cosiţelor" slav. * *kıca* < * *kıtĭca* sau *kytĭca* < v-slav *kyta* (cf rut *kytyća* „Blumenstrausz", „Garbenbundel", slov *kytıca* „Strausz", „Busch", pol. *kìczka, kìcz*) > ung *gaca* (*gĕcaj*), ıdem, etc.

Deci, deşì este posibılă influenţa ungurească, nu este numai decât necesară pentru a explıcà formele româneştı *berbınţă* şi *bărbânţă* şı este de-adreptul exclusă pentru explıcarea formei *berbenıţă*, care este slavă [1]), iar Alexıcs, Hunfalvy, Mândrescu şi Asbóth cu drept cuvânt nu o înşırau între elementele de orıgine ungurească ale limbıı române.

## Beştelì.

*Beştelì* vb. IV-a „a mustrà pe cınevà cu cuvınte grele şi de ocară, a face de ocară", pentru care *Dıcţ Acad.* I, 547 şi A. Scrıban, *Arhıva* din Iaşı, 1923, p. 277, trımıt la *feştelì* (< ung. *fest-*), nu are nıcı o legătură cu acest verb, nıcı nu derivă dın ung *becstelen* „necınstit" > *bestelenıt, bestelenkedık* „a (se) necinstì" (cf *Magyar Nyelv*, VII—1911, p 33) la care ne-am puteà gândì un moment, cı dın ung *bestya, bestye* < lat. *bestıa* [2]), care a putut da **bestyél-*, de-aıcı rom *beştelì* „a-ı zıce cuiva bestıe, curvă, etc" [3])

## Boteiu (boteu, botău, botâu)

Nu ştıu să se fi dat până acum o explicare satısfăcătoare pentru *boteıu* s. a „turmă de oi sau de cârlani, al-

[1]) Radıcalul pentru rut, pol *berbenıca* nu este cunoscut (cf Mıklosıch, *EtWb*, 9 şı Gombocz-Melıch, *MEtSz*, 362)

[2]) Vezı Szamota-Zolnaı, *MOKlSz*, 70

[3]) Cf ung *mëgbëştyekurvafıáz* „jemanden Bestıe und Hurensohn nennen", ıbıd, 626

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

cătuită din mai multe c i o p o a r e, un cârd mai mare, cam de vr'o 500 de oi" *Boteie de oi Şi stave de cai* (*Dicţ. Acad*, I, pp 628—629).

Este sigur însă că avem a face cu un derivat al lui *botă* „bâtă", „Stab" < ung *bot* (cf. srb *bota* „lovitură"), căci într'un document de la 1791, privitor la regularea pădurilor oraşului Sighişoara, pentru ca să nu fie mâncate şi pustiite tinerele vlăstare, se recomandă ca păşunarea să nu se facă deosebit, în ciopoare (< ung *csoport*) mai mici, ci „subt o botă", „*unter einem Stab*", „*egy bot alatt*" [1]), ceea ce vrea să zică „subt un păstor" „sub un stăpân", (ung *botos*), „într'un *boteiu*". Ungurescul *bató*, citat în Gombocz-Melich, *MEtSz*, 370, din Melius Péter, *Szent János*, Oradea, 1568, nefiind decât o greşală de tipar în loc de *botay* = *botjai* (cf. Szily Kálmán, *Magyar Nyelv*, X—1914, p 331), românescul *boteiu* ar puteà fi format ori cu sufixul *-eiu*, pentru care cf G Pascu, *Sufixele rom*, pp 308—315, ori cu sufixul *-ău* > *-eu* (pentru trecerea lui *-ău* în *-eu* cf *halastó* > *heleşteu*, plur. *heleştele*, ung *mállasztó* > *melesteu*, plur *melestele*, etc), din pluralul *botele*, din care s'a putut reconstrui singularul *boteiu* Pentru cazul din urmă vorbeşte faptul că acest augmentativ în forma sa originală (*botău*, *botâu*, *boteu*) se găseşte atât cu sensul de „bâta cu care-şi mână păstorii turma" : *Cu botâul le mână* [*oile*], *În codru la Pandina* (*Alecsandri*, *P p* 55/3, în *Dicţ Acad*, *I*, p 628), cât şi cu cel de „boteiu, turmă de oi", „troupeau de moutons". Trecerea de sens s'a putut face nu numai prin întrebuinţarea metonimică (cf s t e a g de lefegii, de slujitori ap Tiktin, *DRG*, 1489), ci şi în construcţii de felul celei întâlnite în exemplul din urmă. *cu botâul le mână* poate fi înţeles atât „cu bota", cât şi „cu boteiul", adecă „câte un boteiu întreg" (cf *cu turma*, *cu ciurda*, *cu cârdul*, etc)

---

[1]) *Erdészeti oklevéltár*, II, p 610, şi Hermann Ottó, *A magyarok nagy ősfoglakozása*, Budapest 1909, p 297, pentru *botos* cf pp 176, 178, 181, 196

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

## Buzdugan

*Buzdugan* s a cu sensul de „unealtă de tors, de făcut aţe la opınci" (*Dıcţ Acad* , I, 715, şı com I. Al-George dın Neamţu) este ıdentıc cu *buzdugan* „un fel de armă"

„Toarcerea" aţelor de opınci se face cu un obıect greu (pıatră, cârlig), care se loveşte cu mâna pentru ca să să se învârtească În vremea mai veche a putut fi întrebuinţat pentru acest scop *buzduganul* [1]) De-aıci numele.

## Buzur

*Buzur* „cu pete roşıı pe bot" este, evident un derıvat dın *buză*, de felul lui *fumur*=„fumurıu", „de coloareà fumuluı" (Banat, Buzău, Dâmbovıţa şı Ialomıţa), care, cum a arătat Puşcarıu, *Conv Lıt* XXXIX, 303, derivă dın lat f u m u l u s, cu schimb de sufıx în loc de *fumıdus* (vezi şi *Dıcţ Acad* , II, 190—191, şı Candrea-Densuşıanu, *Dıcţ et* , I, nr. 676, p. 106) Dın *buzur* derivă apoi *buzurınă* „epıtet dat oılor" (j Dolj), pe care-l atestă *Dıcţ Acad* , I, 716, fără a-l explıcà .

## Călăbaş.

*Dıcţ Acad* , I , 30, dă acest cuvânt, cunoscut numaı dın Transılvanıa, cu sensul de „omul care face negoţ cu bucate (grâu, cucuruz) aducându-le de la ţară cu căruţa şı văzându-le în munţı" (Roşıa, etc , Vıcıu, *Glosar*) , de-asemeni şi derivatul *călăbăşì* „a aduce bucate de vânzare", ıd , ıbıd După răspunsurile primıte la chestıonarul prıvıtor la cal *călăbăşì* înseamnă, nu numai prın Munţii Apuseni, „omul care poartă greutăţi sau mărfuri pe spatele calului", ıar prin extensıune „negustor de caı" (S. Pop, *Câteva capıtole dın terminologia calului*, Cluj, 1928, p 50).

[1]) Acesta, cum se ştıe, este dın turc *bozdogan* „ghıoagă, măcıucă" (bulg *buzdugan*, *bozdugan*, rut , pol *buzdugán*)

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Având în vedere acest înţeles, cred că nu se poate admite explicarea dată de *Dicţ. Acad.*, 1 c. . „Poate stă în legătură cu ung. *kalaba*, *kalabalé* „bătaie ceartă, zarvă", *kalabalálni* „a vorbi şi a răspunde fără înţeles" analogă cu cea întâmplată la cuvântul *bărătuı*". Nu este probabilă nici legătura cu *calabatină*, pentru care Bogrea, *Dacoromania*, IV, 797, trimite la rut. *kalabátina* „Pfutze, Lache", şi *kalabač*, *kalabaš*, idem.

Fără îndoială avem a face cu forma metatezată a ungurescului *kabolás* „om cu cal sau iapă" < ung *kabola*, *kabala* (< slav. *kobyla*) „iapă", „cal" (cf Szamota-Zolnai, *MOklSz* , 435, şi Szinnyei, *MTsz.*, I, 999).

## Cart.

*Dicţ. Acad.* v. I, p. II, 160, dă pe *cart* (Transilvania, Banat) cu sensul de „cofă, doniţă, vas de lemn fără capac, pentru apă, muls laptele, pentru ducerea bucatelor la câmp, pentru păstrarea chiagului" (din *cărtuţ*). Pentru etimologie se compară bulg. *karta* „ploscă, vas de lemn pentru măsurat". D-l E Petrovici, într'o comunicare la Muzeul Limbei Române, credeà că mai curând am aveà a face cu srb *karta=čutura* (cf *Rječnik hrvatskoga ili srpkoga jezika*, IV, 3), care este un împrumut din italieneşte [1]). Dar nici forma bulgară, nici cea sârbească nu explică pe cea românească, amândouă trebuind să dea în româneşte **cartă*. O Densusianu, *Gr Ţ Haţegului*, 60, se gândeşte deci cu drept cuvânt la ung *kárt* (tipărit greşit *kart*), cuvânt intrat în limba ungurească destul de devreme (cf. Szarvas-Simonyi, *MNytSz* , şi Szamota-Zolnai, *MOklSz.*, s. v ) cu sensul de „holzernes Trinkgefass" (cf. şi formele *kártyus*, *kártya*, *kártika*, etc.) din germ. *Quart* „der vierte Theil eines Flussigkeitsmasses" (Schmeller, I, 1396), cum afirmă Lumtzer-Melich, *Deutsche Ortsnamen*

[1]) Cf it *quarto*, log *kartu* „Viertel Scheffel", etc. la Meyer-Lubke, *REW* , p 519, nr 6936

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*und Lehnworter des ungarischen Sprachschatzes*, Innsbruck, 1900, p. 147

## Cercală.

*Cercală* „unealtă (în formă de sac, Marian, V, 166) de pescuit, constând din două nuiele îndoite în formă de arcuri aşezate cruciş şi legate la mijloc, cu câte o crestătură la capetele lor, astfel încât să se poată legà de ele nişte sfori, cu care se închide între dânsele o plasă pătrată, care se mai numeşte şi c r â s n i c - d e - m â n ă sau f ă r ă c o a d ă sau c r i s t a ş, f ă r ă c o a d ă sau g h e l b e r e u", despre care *Dicţ Acad*, III, 4, p. 291—292 ne spune că „pare a fi acelaşi cuvânt cu *cercălan*[1]), apropiat de *cerc* sau *cercà*", derivă, împreună cu ungurescul *cserkáló*, cum a arătat Gombocz-Melich, *MEtSz*, col 685, din rut *čekalo* (Želechowski, II, s v), pentru care cf verbul *čekatı* „warten", şi care în Maramureş are şi forma *čerkalo* (*Népr Ért*, X—1909, p. 221). În forma ruteană *čerkalo* a putut să se introducă *-r-* subt influenţa lui *čerpak*, *čèrpalo* „Schopfgeschirr". În româneşte a putut fi luat de-a-dreptul aşa Dar introducerea lui *-r-* se puteà face şi pe teren românesc, fie subt influenţa lui *cercà*, fie fiindcă ea este un fenomen obişnuit în limba română, de altfel ca şi în limba ruteană, cf rom. *arşău*, rut *aršuv* < ung *ásó*; rom. *orjoc* = *ojoc*, *ujog* < ung. *azšak*, *azsag*, *arzsak* < slav *ožegъ*; ✝ *cearşıt* < turc *čašyd*; *cearsală* = *ţesală*; *corsoaie* = *cusoaie* „şiretele ghetelor" (*Comoara Satelor*, I—1923, p 96)

## Ceuc, chior; ceucuş, chioreuş; închioreoşa.

*Dicţ Acad*, t II, fasc. VIII, p. 583, dă verbul *închiorchioşà* 1. „a se umflà în pene", 2 (apropiat de „chior") „a se uità chiorîş" (de-aici *închiorchioşat*, *-ă*, adj, „cu

[1]) Acesta = *ţărcălan* < ung *cirkalom*

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

ochiu sucițu", și adv „chiorîș"), fără a-l explicà din punct de vedere etimologic

E sigur însă că acest verb trebue derivat din adj. *chiorcuș, -ă*, derivatul lui *chiorc, chioarcă* „chior", „chioară", „ceacâr" (cf. și bg. *ќórka* „Blinde" alături de *ќor* și *ќorav* ap Berneker, *SEW*, 680), pe care le cunosc în rostirile *ciorc, ciorcuș* din ținutul Năsăudului (fiind în vârstă de 10 ani am auzit strigându-se în glumă la nunta unui unchiu al meu. *Dragă-mi-i lelea ciorcușă, Suflă 'n foc se uită'n ușă, Gura-i plină de cenușă*, Zagra, j. Năsăud), iar cele două sensuri date de *Dicț Acad*, 1 c, trebue inversate

Se știe apoi că turc. *ќor* „blind" a luat la noi deosebite forme după limba prin care ne-a venit *chior* „ceacâr" (cf bg *ќor*, alb *ќör*) și *ceur* „ceacâr" (cf. srb. *ćor*) [1]), precum și că *r*, care adeseori se confundă cu *l* (cf. alături de obișnuitul *fultuială, furtuială* pe *furtunală, Dicț Acad*, II 187, invers, *sălcinerin* alături de *sărcinerin, sărcierin*, Tiktin, *DRG*, 1356, *arșău* „fante" < ung. *alsó*, etc), rostit gutural, ca și *ł*, trece la *u̯* și apoi dispare [2]). D ex în scrisoarea de pe la 1600 a „birăului de Bistrița" pentru Ionașcu din Rodna, publicată de N Iorga, *Doc rom. din arhiva Bistriței*, P I, București, 1899, p 1, No. I, și *Doc. Hurm*, XV, București, 1911, p 754, și de Al Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924, pp 63—65, și *Lettres roumaines de la fin du XVI^e et du début du XVII^e siècle tirées des archives de Bistritza* (*Transylvanie*), București, 1926, pp 49—50, No 5, dispare *r* din *cate* = „carte" și *tâgulu* = „târgulu", întocmai ca și *l* din *motâ* = „multă", *mot* = „mult", *sotoze* = „șoltuze" Într'o colindă *urșinicul* a ajuns *ușunic Cu scutic De ușunic* (T Pamfile, *Crăciunul*, București, 1914, p 58), etc

Date fiind aceste fapte, *ceuc, -ă* (Pontbriant) și *ceucuș, -ă, ciocuș,-ă* adj „chioruș" (*Rev crit-lit*, IV, 87 și

[1]) Ung *tyora* „orb", com Bács—Bodrog, Szinnyei, *MTsz*, arată mai curând fonetism bulgăresc decât sârbesc

[2]) Despre *ł* < *u̯* și dispariția lui în românește cf cele ce am scris în „*Omagiu lui I Bianu*", București, 1927, pp 137—154.

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Vaida), întâlnit tocmai în exemplul *Dragă mi-e lelea ciocuşă, Suflă 'n foc se uită 'n uşă, Gura-i plină de cenuşă* (Reteganul, *Ch*, 80), pot să fie numai variante ale lui *chiorc* (*ciorc*), *chiorcuş* (*ciorcuş*), *-ă*, nu corespondente ale unguresculuí *csóka* „cu ochii mari şi de coloare nedeterminată, cu lumina ochilor înconjurată cu un cerc sticlos", cf germ *Krähenauge*, cum crede d-l Lacea în *Dicţ Acad*, t. III, fasc IV, p 313, care are cu totul alt sens şi ne pricinueşte greutăţi şi din punct de vedere formal (ar trebui să plecăm de la feminime *cioacă* < *csóka* pentru a reconstrui un masculin **cioc*) [1]) Dar putem admite că la dispariţia lui *-r-* a contribuit şi contaminarea cu *cioacă* > ung. *csóka*, *céucă* < bg sau srb. *čavka*

*Ceuş,-ă* „louche", „ceacâr" (numai LB), dacă nu e greşală în loc de *ceucuş*, pare a fi un singular reconstruit din pluralul *ceuci* (rostit provincial *şeuşi*) al lui *ceuc*

## Cherchelì, (chirchilì etc).

*A se cherchelì* (*chirchilì, chiurchiul(u)ì, chiurluì, cherchezì*) vb IV[a] înseamnă după *Dicţ Acad*, I, p 377, care dă şi derivatele cu numeroase citate, „a se ameţì de băutură, a se (cam) îmbătà", dar nu-i cunoaşte etimologia „Pare a fi o compoziţie glumeaţă, al cărei al doilea element e *chilì=pilì* „a se îmbătà", iar primul ar putea fi ung. *kerék* „roată, cerc". Cu ung *kérkedni, kérkodni*, **kerkelni* „a se fudulì", A Scriban, *Arhiva* a 1912, nr 4, cu greu are vreo legătură"

E vorba însă de un termen de beţie care ne-a venit din ung *korhely* „liederlich, lump" (cf şi (*be-*) şi *el-*) *korhely(k)edik* „lumpen") şi a dat mai întâiu * *corhelì*, apoi prin asimilaţie **corchelì* > *cherchelì*, > *chirchilì* În formele *chiurchiulì, chiurluì, cherchezì* s'au amestecat alte cuvinte

[1]) [Acest *cioc*, masculinul lui *cioacă*, există de fapt în limbă cf DA S P]

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

## Cicălì.

S. Puşcariu, *Revista filologică*, I, pp 269—271 (cf şì *Dacoromania*, V, 901 şi *Dicţ. Acad.* I[II], p. 400), combătând pe A. Scriban, care în *Arhiva* din Iaşi, a 1913 propunea pentru *cicălì* etymonul sârb *čakalịatı* „a flecărì", încearcă să explice acest verb ca un derivat din **cicară* (azı *cicoare*), numele unui greier, care prin ţiuitul lui necontenit te plictiseşte (cf ital *cicala* „greier" şı „limbut' nesuferit"), iar acesta din lat **c i c a l a* = lat clas. c i c a d a Ar fi vorba deci la origine de o tulpină onomatopeică şi poate natura acesteia (lat *cic-* ar corespunde lui *ţâr-* al nostru în *greierul ţârâe*) „e de vină că partea finală a cuvântului a fost supusă unor substituiri prin sufixe, varianta românească *cicăl[ă]ì* = *cícălì* e şì ea un indiciu în acest sens Alte verbe cu acelaşi sens, tot de natură onomatopeică, mai sânt la noi *cihăì* (*cehăì*) şı *cincăì* (cf şì *cigare* la Meyer-Lubke, *REW*, No 1911)" (p. 271) *Cicălì* (*cecălì*, *cicăì*, *cigălì*, *cicătăì*) vb I-a înseamnă. I. Trans. 1⁰. „A certà mereu pe cinevà (pentru lucruri de nimica, cu rost şi fără rost, a nu mai da cuivà pace cu vorba, a sta într'una cu gura pe cinevà, a tachinà", 2⁰. „A cere cevà de la cinevà, cu stăruinţă, într'un mod stăruitor şi supărător, a importunà pe cinevà cu rugămınţile, a sta de capul cuivà (să facă cevà)", II. I n t r a n s „A vorbì mereu (verzi şi uscate), a sporì din gură, a sporovăì, a flecărì" (cf. *Dicţ Acad*, l. c, unde se dau citatele necesare) El derivă din ung *csıhol-*, *csahol-*, *csahit-*, *csehet-csehet(el)*- 1. „klaffen, belfern, bellen", 2. „plappern, schwazzen", 3 „wimpern, blinzen mit den Augen", care este de origine onomatopeică (cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, 797—798; pentru extensiunea formei *csıhol-* cf şì *Magyar Nyelv*, IV—1908, pp. 138—139) Din *csihol-* > **cıhălì* s'a născut *cicăli* şı *cigălì*, din *csahol* > **cehălì* > *cecălı*, din *csahıt-* > **cehătuı* > **cıhătuì* > *cıcătuì*. *Cicăì* este identic cu *cıhăì*, *cehăì*, *ceahăì*, + *cehuì* 1. „ a lătrà", 2 „a-i bate cuivà capul cu cevà, a silì să facă o treabă, a sta de capul

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

cuivà, a necăjì pe cinevà prin stăruinţă prea multă, a plictisì cu stăruinţa prea mare", pe care *Dicţ. Acad.*, I[II], p 267, îl derivă corect din onomat. ung. *csah*, care imită lătratul câneluı când urmăreşte vânatul (cf. *csaholnı* „a lătrà, a scheunà, a chelălăì, a flecărì").

Din radicalul *csah-* derivă şì formele *csahol-*, *csıhol-*, *csahıt-*, *csehet(el)-* amıntite mai sus, dintre care cea dintâiu ne-a mai dat pe *ciăhăluì* (la Moţı). *Maı tacı dın gură, nu tot ciăhăluì atâta după mıne* (vezi V. Stan, *Magyar elemek a mócok nyelvében*, în *Nyelvészetı fuzetek* nr 19, Budapest, 1905, p 29), ıar prin numele verbal *csaholó* pe *ceahlău*, *cealhău*, etc (S. Puşcărıu, *Dacoromanıa*, III, 673—5 şi *Dicţ Acad.*, I[II], 249).

Trecerea lui *h* în *c* în formele *cicăì* < *cıhăì*, *cicălì* < **cıhălì* şi *cicătuì* < **cıhătuì* s'a făcut probabıl în urma contamınărıı cu *cıncăì*, care are acelaşı înţeles (cf şı a *cherchelì* < ung *korhely*, *korhely(k)edık*, *a păcăluì* „a bate bine" < ung. (*el*) *páhol-* + *păcăluì* „a împachetà" < ung. *pakkol-*, etc).

## Crintă

În legătură cu prepararea brânzeı, d-l Gıuglea descrie *crınta* astfel. „un vas de lemn, semıcercual, adânc de 20—30 cm., cu fundul plat şı cu un jghıab (un fel de gât ieşit în afară de 15—20 cm) prin care se scurge zerul într'o găleată Peste caş se pun, în crıntă, greutăţı ca să-l apese şi să se stoarcă zerul" (*Dacoromanıa*, III, 573).

Prin extensiune, *crınta* a ajuns să însemneze pe la Năsăud o scândură groasă de lemn tare, de obiceiu de fag, pe care se taie carnea de porc pentru cârnaţı.

Cihac, II, 83, traduce „clisse, jatte à fromage" şı trımite la v-bg *krına*, *krınŭ* „modıus", *krınıca* „hydria, catinus"; rus. *krınka*, *krynka* „pot de terre rond et clıssé d'écorce de bouleau', ceh. *křınka* „plat de paille", s-cr. *krınca*, *krinčica* „écuelle", ung. *kerenta*, iar Tıktın, *DRG*, 439 se alătură la această părere cu oarecare îndoială punând înaintea ei un „viell[eicht]".

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Această etimologie a fost primită cu îndoială şi din partea altor filologi (Şăineanu derivă pe *crintă* din ung *kerenta*, iar alţii nu-i cunosc etimologia), şi anume din pricina lui *-tă* final pe care nu l-au putut explică Totuşi n'avem nici o greutate deosebită la explicarea acestuia.

Dacă ne uităm în Berneker, *SEW.*, p. 617, vedem că forma cea mai deasă în care apare cuvântul *krına* este diminutivul *krınica* (v.-bg. *krinıca* „Gefaß, Krug", bg *krinica* „Getreidemaß, Gefaß aus Rinde zum Sammeln von Beeren", s.-cr *krînıca* „Schussel", dem. *krînjıca*, dial. *krnica* în loc de *krnica* „Backtrog; Preßkufe", n.-sl *kšınıca* „Reibnapf", la care se mai adaugă rus. *krınıca* „Quelle, kleine Wassergrube, Brunnen auf einer Wasserader, wohin ein Faß, eine Kufe hineingesetzt wird", rut. *krynýća* „Brunnen, Quelle", sl *krnica* „tiefe Stelle im Wasser, Wasserwirbel", pol vechiu *krzynica*, azi *krynıca* „Quelle, Brunnen, Zisterne"). Ştim apoi că în derivate de felul acesta cel dintâiu *-ı-* al sufixului *-ıca* adeseori a căzut (Chiar chiar dă s.-cr. *krınca*) Numeroase exemple de acest fel am dat în *Dacoromania*, V, pp 339—340, explicând pe *cârţă*< slav *krpıca* Astfel slav *krınica* a putut să dea în românește **crinţă*, plur *crinţi*, cum se zice la Năsăud Din acest plural s'a reconstruit singularul *crintă*[1]), iar pentru singularul *crintă* s'a făcut pluralul *crinte* (Tiktin, 1 c), cf *răchită*, plur *răchiţi* şi *răchite*, etc

Cum arată finalul *-ta*, cuvântul a fost împrumutat din românește în ungurește în deosebite forme: *kılınta*, *kĕlĕnta*, *kelenta*, *kerenta*, *krınta*, cf. Szinnyei, *Magyar Nyelv őr*, XXIII—1924, p. 104.

---

[1]) Cf câteva reconstrucţii de acest fel *fiu* din *plur fii* în locul singularului vechiu *fiĭ(ŭ)*, *salcă* din plur *sălci* în locul singularului *salce* (< salix, s a l i c e m), ca şi *falcă* (dr , megl , ar ) din pluralul *fălci* al lui *falce* (< f a l x, - c e m), *cârnat* din pluralul *cârnaţ* al singularului *cârnaţ* (c a r n a c e u s, -u m), *bruş*, *bruj* din plur *bruşi* al singularului *brus* (< slav *brus*), *paş* din plur *paşi* al lui *pas*, etc

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

## Fărcane (?)

*Dicţionarul Academiei*, II, 62, dă pe *fărcane*, s f plur., ca termen de băieşit cu sensul „părţile zgrunţuroase ce rămân pe pereţii minelor de sare, după ce s'au tăiat din ei blocuri", adăugând că este atestat numai la Damé, *DRF.*, şi că etimologia-i este necunoscută

Probabil este vorba de *părcane*, pluralul lui *părcană* < ung *párkány*

## Fleură (fleaură, flear, fleară, freală, freli).

Cuvintele **fleură** s f 1 „gaură, cavitate", 2 „gură, fleoancă", 3. p. ext „gură-rea", „gură-spartă", „care vorbeşte mult", *fleàură* s f, idem (*Dicţ Acad*, II, 138), de-aici *fleurì* „a vorbì multe verzi şi uscate" (*Dicţ Acad*, ibid), *fleár*, adj „vorbăreţ, guralìv, vesel, flecar, snovelnic, sporovăelnic, sporojelnic" (G F Ciauşanu, G Fira şi C M Popescu, *Culegere de folklor din jud. Vâlcea şi împrejurimi*, Bucureşti, 1928, p 261 şi Şt Paşca, *Glosar dialectal*, Bucureşti, 1928, p. 28 [220], comunicat din Gorj), *fleară* d f „gură-rea" (Şt Paşca, ibid, comunicat din Bonţ), *freálă* s. f „gură-rea", „gură-spartă" (Zagra, j Năsăud) şi din acesta, *frelì* vb IV-a „a vorbì fără căpătâiu, fără motiv" (Bugnariu, *Năs*, *Dicţ Acad*, II, 174), sânt în fond acelaşi cuvânt şi derivă din săs. *Flärre*, *Flärren*, în dialectul din Bistriţa *Flarr* 1. „Riss in der Leinwand", 2 „das abgerissene Stuck, Fetzen" < gms *vlarre* „breite, unformliche Wunde" (cf. hess. *Flerr* „grosses Maul", *Flare* „Wunde", eupen *Flärr* m. „Ohrfeige"), *flärren* „weinen" (*Siebenburg sächs. Wb*, II, 394). *Dicţ. Acad.*, II, 138 are dreptate deci când spune că „asemănarea cu n.-grec. φλύαρος „palavragiu" (Cihac, II, 660) pare a fi întâmplătoare". *U* din *fleură*, *fleaură* s'a ivit prin influenţa sinonimului *gaură*. Formele *freală* > *frelì* se explică prin metateză

Sensul primitiv a fost cel de „gaură, spărtură". Din acesta s'a desvoltat figurat şi prin extensiune cel de „gură",



BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

„fleancă" şi „flecar", „gură-spartă" (cf. şi hess. *Flarr* „grosses Maul").

## Foişor

*Dicţ. Acad.*, II, 153—154, explică cuvântul *foişor* (*fuşor*) 1 (în limba veche, traducând pe ἀνώγεον, δῶμα, ὑπερῷον) „cameră în catul de sus al unei case sau într'un turn", „terasă", p ext „turn", „clopotniţă", 2 „locuinţă de vară", „vilă", „pavilion izolat, de obiceiu în mijlocul naturii", „chioşc", „filigorie", astfel „Din ung *folyosó* „galerie, coridor" (apropiat, prin etimologia populară, de *foiş* = frunziş, Cihac, II, 500)".

V. Bogrea, *Dacoromania*, IV, 1045, scrie: „Fr. *folie* 'Lusthaus, Gartenhaus' e *feuillie* (pe lângă *feuillée*),— întocmai ca şi *foişorul* nostru, — confundat cu *folie* „nebunie"..

E sigur că rom *foişor* n'are a face nimic cu ung *folyosó*, ci este un derivat al lui *foiş* şi trebue pus alături de fr. *folie* 'Lusthaus, Gartenhaus' = *feuillie* Rămâne numai de explicat cum a ajuns acest diminutiv al lui *foiş*, ca şi fr. *folie* 'Lusthaus, Gartenhaus', să aibă sensurile arătate mai sus, mai ales pe cele din limba veche

Cred că este vorba de un décalque (făcut probabil de meşterii zidari saşi) al germanului *Laube* (*labja*) „Lusthaus, Hutte, Gartenhaus, Gartenlaube, Schutzdach, Vorbau, Oberes Stockwerk, Galerie um den oberen Stock eines (Bauern)Hauses, bedeckte Halle", care stă în legătură cu s -nord, *lopt* „tavan", suedez *loft*, dar care a fost apropiat prin etimologia populară de *Laub*, plur. *-e* şi *Läuber* „frunziş", „foiş". Fr L K. Weigand — K. v. Bahder — H Hirt — K Kant, *Deutsches Worterbuch* [5], Giessen, 1910, col 26, (cf şi Fr Kluge, *Etym Wb. der deutschen Sprache* [3], Strassburg, 1915, p 275)

## Foiofiu (foiofoiu, foionţiu, fonfiu, fonchiu, fiong, foiumfie, foianfir, foaie-'n-fir, făhiu, păhiu).

*Dicţ. Acad.*, II, 126, 147, 153, 156, 157, dă deosebit cuvintele *foiofiu*, *foiofoiu*, *foionţiu fonfiu*, *fonchiu*, *fioug*,

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*foıumfie, foıanfir, foaıe-'n-fır*, cu citatele necesare şi cu sensul de „saschıu", „bărbânoc", „Vınca herbacea" „Vinca pervinca" deşi, cum vom vedeà numaı decât, ele, împreună cu *făhiu, păhiu* „saschiu", „garoafă" (*Comoara Satelor*, I, 106), sânt acelaşi cuvânt

La p 126 se trımite pentru *fıong* (după Tıktin, *DRG*) la gr φιόγγος care se potrıveşte pentru sensul 1. (Mold. „fundă de panglıcı"), dar nu se pótrıveşte pentru sensul 2 („saschiu", „fonchıu")

La p 157 ni se spune că „etımologia este necunoscută", dar pare a fı un cuvânt unguresc compus cu — *fű* „iarbă" . Într'adevăr este vorba de ung. *folyófű* „Convolvulus", „Clematis", „Vinca pervınca" (Szarvas-Sımonyi, I, 1021) ; cf şi *folyó-borostyán* „Hedera", Camaedaphne", „Cyclaminus", „Artamıta" (id , ıbıd., 292).

Formele *foionţiu, fonchiu, foiumfie, foıanfır*, dın care (+ *fir*) s'a făcut prın etımologie populară *foaie-'n-fır*, pot pornì chıar de la forma *folyam - fű*, deşi nu este necesar să presupunem acest lucru

Însuşı *saschıu*, care glosează de obiceiu pe *foıofıu*, cu toate formele sale (*sastiu, saftiu, saştiu, sasâu, sasău, săsău*) este de aceeaşı orıgine, corespunzând ungurescului *szász-fű* „Vınca pervinca" (cf Tıktın, *DRG.*, 1369 , Szarvas—Sımonyi, *MNytSz* , I, 1028), iar *sacfiu, sanhiu*, lui *szegfű* „garoafă", „Caryophyllum" (cf Tıktın, *DRG.*, 1351) [1])

## Forgaşă.

*Dıcţ Acad* , II, 159 dă cuvântul *forgaşă* dın Munţii — Apusenı (Francu — Candrea, *Moţıı*, 100) cu sensul „semnul (răzorul !) care desparte ogorul unuia de al altuia" şı adaugă : Etımologıa necunoscută Pare a fi identic cu *făgaş, ogaş*, alterat subt ınfluenţa altui cuvânt, cfr ung *forga* „cotıtură" (a unui râu, etc )

[1]) S Mândrescu, *El ung în l rom* , Bucureşti, 1892, p 100, confundă pe *saschıu* cu *sacfıu* şı le derivă pe amândouă dın ung *szegfű*,



BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Este cu siguranţă din ung. *forgás* „întoarcere", deci „punctul de la care se întoarce plugul", înrudit cu *forga* „cotitură", şi n'are nimic a face cu *făgaş*, *ogaş* < ung *vágás*

## Găvănaş (?)

Acest cuvânt dat de *Dicţ Acad*, II, 239, cu sensul de „grânar" după *Economia*, 57, nu există Într'adevăr dacă căutăm în locul citat găsim · *Pentru aşezarea bucatelor sânt bune hămbarele, găbănaşurile sau cămările ceale de ţânut bucate* E vorba deci de *găbânaş* < ung *gabonás*, iar *găvânaş* a ieşit din cufundarea lui **б** cu **в**.

## Ghiduş, bândură, bandor (bandur), îmbondorì (îmbondolì, îmbodolì, îmboldorì) bondriş (bondrăş, bondrâş, bondroş, bondruş, bondroşi), îmbondrojì, îmbondrojà

În *Dacoromania*, III, 750—751, d-l Lacea a explicat pe *ghiduş* ca fiind echivalent cu *biduş* [1]) (al cărui *b* s'a palatalizat în graiul moldovenesc) şi corespunzând ungurescului *budos*, care a trecut şi în săseşte în forma *bidusch* „stinkender Kerl" [2])

Această explicare, fără îndoială, este bună în privinţa sensului „murdar" (Kisch, l c, cf şi Em Grigorowitza, *N. Rev Rom*, II, 342) şi a „termenului de ocară pentru oamenii leneşi" (*Şez*, II, 47/52, cf *Dicţ Acad*, II, p 257, subt 2⁰) Dar nu explică de-ajuns sensul moldovenesc mai vechiu de „bufon, paiaţă, măscăriciu, mascaragiu, caraghios" şi „om posnaş, păcălicìu, farsor, mucalit" (*Dicţ Acad*, l. c, subt 1⁰), din care s'au desvoltat substanti-

[1]) Formă atestată de Dr Gustav Kisch, *Nosner Wörter und Wendungen* Beilage zum Programm des ev Obergymnasiums A B in Bistritz, 1900, p 19

[2]) Cf Kisch l c, şi Dr Julius Jacobi, *Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen* Programm des ev Gymnasiums A B in Schassburg, 1894/95, p 11

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

vele abstracte *ghiduşie* şi (rar) *ghiduşlâc* „comicărie, caraghiozlâc, bufonărie, posnă, năzdrăvănie, farsă, ghiumbuş" şi adjectivul vechiu *ghiduşesc, -ească* (*Podobesc cu un fel de obraze ghiduşeşti*, Dosofteiu, *V S*, 25), cum nu-l explică de-ajuns nici *Dicţ Acad*, 1 c, socotindu-l derivat din interj. de origine turcească *ghidi* „ian' te uită .", „ce mai ! "

Am impresia că *ghiduş*, cu acest al doilea sens, face parte din numirile privitoare la obiceiurile noastre populare de la sărbătorile Crăciunului, unele de proveniență străină, iar originea lui trebue căutată în tovărăşia lui *şod* 1. „stultus", 2 „sonderbar, kurios" < ung *sod* (cf germ *Schudde, Schaute, Schote* < evr. *schôteh* „Narr"), cum am arătat în *Dacoromania* IV, 158 şi *Revista filologică*, I—1927, 116, nu din slav *šŭtŭ* „nugator", cum credeà Cihac, II, 391, şi Şăineanu, *Dicţ Univ*, s v [1]), a lui *căpeleş* „incassator" < ung *kepélős* = *kepélő* (*Revista filologică*, II—1928, pp 73—74), *cergălău* < ung *csorgolő* < *csorgol-* = *cserget-* 1 „ein Gerausch machen, klappern, klirren, rauschen, rasseln, prasseln", 2. „mit etwas klimpern", 3. „ratschen, schnattern", 4 „mit der Peitsche schnalzen", 5. „schwatzen"; *colcerıu* „cămărar" < ung *kolcsár*, (*kulcsár*) iar acesta din slav. *ključarı* care ne-a rămas în *clucer* (*Dacoromania*, V, pp 344—346), *mătcălău* < ung *mátkáló* „însurăţie", *mătcuţă* < ung, *mátka* 1 „sponsa", 2 „amasia, amica" (*Revista filologică* II—1928, pp 75—77), *prişcălà, prişcălì* < ung *pricskel, pricskol-* „den blossen Hintern klopfen", iar acesta din *p[i]ricsk* „verber ligneus" care derivă, ca şi slov, kaj.-cr, *prička* „ferula", „pala" din germ *Britsche, Pritsche*, cel ce ne-a dat prin mijlocire săsească (cf săs *Bratsch* „glattes Holzwerkzeug zum Schlagen") pe *bricelà, bricilù*, (+*prişcălì*) *brişcăluì*, etc

Între obiceiurile de Crăciun sînt unele reprezentate de tineri mascaţi numiţi *moşnegei* (*unchiaşi*), *obrĭzari*,

[1]) Cf şi St Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnworter im West-slavischen*, în *Mitteilungen des rum. Inst an d Univers Wien*, Band, I, 1914, p 273, şi G Weigand, *Korosch- und Marosch-Dialekte*, Leipzig, 1897, p 82

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*bondrâşi*, etc , ori, dacă cel mascat înfăţişează un animal, cu numele animalului respectiv · *brează*, *brezae* [1]), *capră cerb* (*cerbuţ*), *cal* (*călucean*, *căluţ*, *căluş*, *căluşar* [2]), *turcă* [3]), etc.[4]).

Obiceiul este foarte vechiu, nu numai la noi (jocul *căluşarilor* a fost relevat mai întâiu de N Istvánfi la 1572, cf v. Branişte, *Transilvania*, XXII—1891, pp. 230—231, apoi de D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, P II, cap XVII, în trad. lui G Pascu, p. 157; tot Cantemir, relevă, cum am amintit, şi *turca*), ci şi la popoarele învecinate . slave srb., dalm , pol *turica*, ceh -slovac *turice*, n -slav *terjaki*,

---

[1]) La început *brează* şi *brezae*, fem lui *breaz* (ca şi *Lunae*, *Mărţae*, *Vinae*, *Dumae*, *Bălae*, *Cheşae*, *Florae*, *Mândrae*, *Murgae*, *Plăvae*, *Roşcae*, *Surae*, *Ţigae*, etc , cf şi *brezoiu* „nume de câne") a însemnat „vită pătată pe frunte sau pe faţă", „pestriţă", apoi „om mascat cu un cap de animal, învăluit într'o zeghe şi împodobit cu o mulţime de basmale sau cârpe, panglici şi flori de diferite colori", deci „împestriţat" (Hasdeu, *EM*, 596—597, Pascu, *Suf rom*, 201, 203, greşit *Dicţ Acad*, I, 650 din *barză* apropiat de *breaz*, chiar dacă animalul are cioc de pasere şi clămpăneşte ca *barza*, ori reprezintă uneori un *cocor*, *cocoş*, *păun*, etc Din româneşte este bg *bărzača* „bufon"

[2]) Cf R Vuia, *Originea jocului de căluşari*, în *Dacoromania*, II, 215—236

[3]) N'are a face de loc cu Turc, cum socoteà D Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, P III, c I (cf în trad lui G Pascu, Bucureşti, 1923, p 171 „Un spectacol care pare a fi fost scornit în timpurile vechi din cauza urii contra Turcilor"), ci este fem slavului *turŭ* „taur" (Cihac, II, 427 şi Şăineanu, *Dicţ univ*, s v ), cf srb , dalm *turica* „om mascat cu cap de cal", pol *turica* „jeun homme masqué en ure", ceh -slovac *turice* pl , n -slov *terjaki*, *trjaki* „festa pentecostes" Aceasta o confirmă şi o legendă de Crăciun a Românilor, „în care se spune despre un leagăn de aur purtat pe valurile furtunoase ale mării de un *taur* cu coarne de aur", pus „în jocurile" [de Crăciun ale lor], „înfăţoşat de cineva sub masca unei arătări fioroase, având cap de bou şi cioc de pasere, pe care-l plescăeşte mereu, trăgându-l cu o sfoară ascunsă, şi e privit de toţi ca un fel de *mama-pădurii*, mâncătoare de copii Cine însă vrea să n'aibă teamă de dânsa, îi aruncă un ban când deschide ciocul" (W Schmidt, *Das Jahr und seine Tage*, p 2—3, ap Ollănescu, *Teatrul la Români*, p 80, şi T. Pamfile, *Crăciunul*, Bucureşti, 1914, pp 165—166)

[4]) Vezi T Pamfile, o c , cap XII *Capra*, *Turca*, *Brezaia*, pp 162—163 apoi *Dicţ Acad*, I, 648, 650 (*brează*, *brezae*), I[II], 110 (*capră*); I[II], 285 (*cerb*), I[II], 29 şi 59—60 (*cal*, *călucean*, *căluş căluşel*, *căluţ*, *căluşar*), unde se dau citatele şi indicaţiile bibliografice necesare, precum şi R Vuia, l c

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*trjaki*, rus *koza* „capră", *olenŭ* „cerb"); la Saşi (Schneiderrosschen „căluşel"), la Secui (*turka, borica* „brăduţ"), etc El trebue pus în legătură cu *colindele* care-şi trag originea, cum se ştie, din lat *calendae, brezaia, capra, calul, cerbul, turca*, etc, la noi, ca şi „das wr. und ukr. Weinachtsspiel mit der verkleideten Ziege[,] nimmt, wahrscheinlich, von denselben romischen calendae seinen Anfang Die Moglichkeit ist nicht ausgeschlossen, daß die Sanger der Weinachtslieder fruher verkleidet waren, was im Kreise Melenki des Gouv Vladimir der Fall ist." [1]) E foarte greu de precizat însă, din elementele de limbă, care a fost poporul care a dat şi care primitorul sau împrumutătorul elementelor folklorice amintite mai sus, de o parte din pricina că persoanele care au rol în ele, pentru a produce haz, sânt luate dintre elementele etnice apropiate (Ungur, Neamţ, Jidan, Ţigan, Turc, etc), iar acestea aduc cu ele rostire şi vorbă străină, de altă parte fiindcă înseşi obiceiurile sânt într'o continuă circulaţie · sânt date şi reprimite cu schimbări de elemente folklorice şi de limbă

În obiceiul *brezaiei, caprei* sau *turcei* găsim numeroase elemente ungureşti Astfel prin Buzău „flăcăii caută pe un Ţigan sau Ungur şi-l fac brezaie" (*Dicţ. Acad*, la *brezaie*, şi T. Pamfile, o. c, p 182); moşul cântă de „Trei oşti ungureşti, Şi trei româneşti" (T Pamfile, o c, pp 179 şi 180), brezaia joacă „ungurească" şi „stropşeşte în lovituri pe cei ce greşesc la jocul ungureştei" (ibid, p 181), forma lui *turcaş* „feciorul care face pe brezaia" este identică cu a ungurescului-secuiesc *turkás* (Szinnyei, *MTsz*, II, 819) Totuşi, având în vedere extensiunea geografică a obiceiului la Unguri (e cunoscut numai la Secui şi la Ungurii din ţinutul Zălaului, cf Szinnyei, l. c), precum şi faptul că *turcaş* puteà fi derivat din *turcă* şi pe teren românesc (cf. *flueraş, borfaş, buciumaş,*

[1]) Dimitrij Zelenin, *Russische (Ostslavische) Volkskunde*, Berlin u Leipzig, 1927, p 376

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*cimpoiaş, zicălaş*, etc , la G Pascu, *Suf. rom* , pp 345—352), putem spune cu siguranţă că obiceiul a fost luat, împreună cu numele său, de Unguri de la Români.

Aceasta însă nu exclude posibilitatea ca noi să fi împrumutat vreo numire ungurească privitoare la acest obiceiu. De acest fel pare a fi *ghiduş*

Dacă pornim de la numele unguresc al *caprei*, care adeseori este însoţită de *iezi* (cf T Pamfile, p 193), ajungem la o explicaţie satisfăcătoare pentru *ghiduş* = *turcaş, brezae* N'avem decât să-l socotim corespondent al ungurescului *gidós* „căprar" sau „om cu capră sau capre", derivatul lui *gidó* „căpriţă", care are chiar şi forma *gidi* (cf. Szinnyei, *MTsz* , I, 695—699), pe care o întâlnim la Creangă, *Pov* , 24 (*Ghidi, ghidi, ghiduş, ce eşti* !)

În legătură cu această explicare a lui *ghiduş* trebue să lămurim şi pe *bondroş, bondruş, bondrăş, bondrâş, bondriş* (în nordul Transilvaniei şi în Bucovina) „om acoperit la faţă care umblă după crai, la Crăciun", „irod", „brezaia", „om care este îmbrăcat greu şi umblă încet", „nebun", „prost" şi (apropiat de *bondar*) „tăun" (*Dicţ. Acad* , I[1], 481) şi pe *bondră* „femeia mută, care nu e bună de nimic" „teapa-leapa" (id , ibid ), dintre care pe cel dintâiu *Dicţ Acad* , l c , îl derivă din ung *bondrus* „om mascat".

În limba ungurească se găseşte într'adevăr cuvântul *bondrus* (Szinnyei, *MTsz* , I, 160), dar atestat o singură dată din „Kápnikbánya", unde influenţa românească este foarte puternică, iar Gombocz-Melich, *MEtSz* , 469, nu-i cunoaşte etimologia. Fonetismul (cu *-us*, nu cu *-os*) îl arată ca element străin în limba ungurească şi putem spune aproape cu siguranţă că este corespondentul formei româneşti *bondrâş* „A pune o *bândură* sau cârpă" pe cevà, a acoperì, a înfăşurà, a învălì, a legà cu sau în ea cevà" (cf, exemplul din Coşbuc : *Fira le va scoate* [*ierbile*], *Le va pune toate Într'o băndurică, Într'o cârpă mică, Ş'apoi le va duce* ..), înseamnă *a îmbondorì* (< **îmbănduri*). La Năsăud femeile se *îmbondoresc* cu năfrămile, acoperindu-şi şi gura, aşà că numai ochii li se văd, iar „năfrămile" se numesc în alte

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

părţi şi „cârpe" Rebreanu n'a făcut decât să întrebuinţeze acest termen şi pentru blană : *Îmbondorit până peste cap, cu o blană de vulpe* (Ion, II, 78), ceea ce nu înseamnă că pentru explicarea lui trebue să pornim dela *bondă* (=*bundă* + sufixul *-uri* şi prefixul *în-* (S Puşcariu, *Dacoromania*, I, 231—232 şi *Dicţ Acad*, II, fasc. VI, p. 478), cum nu trebue să pornim nici dela vreo „rădăcină reflexă *bobo-*, *bodo-*, *fofo-*şi altele" (A Scriban, *Arhiva*, 29—1922, pp 475—476) Cuvintele „peste cap" ne arată clar că e vorba de învălirea obişnuită altfel cu năframa

Inversându-se situaţia prezentată de *Dicţ Acad*, I[I], 615, rămâne să explicăm pe *bondroş*, *bondrăş*, *bondrâş*, *bondriş*, în cadrele limbii româneşti El nu poate fi despărţit de *bandură* (*bandoră*) 1 (în Sălagiu) „cârpă", 2 (fig) „muiere cu purtare slabă" (*Dicţ Acad.*, I[I], 481) [1]), pe care de la Năsăud îl cunosc în forma *bândură* „cârpă, învălitoare" (cf. *băndurică*, citat din Coşbuc ap *HEM.*, 2461 şi *Dit Acad.*, I[II], 481), chiar şi *bándur*, plur. *bánduri* „dăsagi mari (pentru fân, lână, etc)", tot din regiunea Năsăudului, pe care *Dicţ Acad.*, I[II], 481, îl cunoaşte numai cu sensul figurat de „stomah" şi „pântece de om gras, burtă (mare)".

Toate aceste forme corespund săsescului *Bândel* „legătoare", care a fost apropiat de cuvintele în *-ură*, *-ur* (de e *barbur*, *fagur*, *fumur*, *grumur*, *mascur*, *muscur*, *gaură*, *ghindură*, *lândură*, *negură*, *râură*, *scândură*, *vergură*, etc, după analogia cărora sânt formate şi *butură*, *fiştură*, *fliştură*, *ghizdură*, *ţandură*, *şombură*, *ciombură*, *şombur*, *gipsor*, *ciungăr*, etc, cf G Pascu, *Suf rom*, p 56)

Forma *îmbondolì*, *îmbodolì*, cu *-l-* netrecut în *-r-*, păstrează mai bine originalul săsesc *Bândel*, iar *îmboldorì* nu este decât o modificare fonetică a acesteia

Exemplele citate de *Dicţ. Acad*, pentru aceste forme dovedesc că sensul lui *îmbondorì* este cel fixat mai sus.

---

[1]) Pentru acest sens, care e şi al formei *bondră* = *băndură* cf *cârpă râză*, *fleandură*, etc, cu acelaşi sens

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Singurul exemplu, care se apropie de cel citat din Rebreanu şi care, fiind tot de origine literară, n'are nici mai mult, nici mai puţin decât valoarea aceluia, este. *Alţi vr'o doi , fiind îmbodoliţi în surtuce şi jachete croite nu pe măsura lor, erau foarte stângaci* (C Negruzzi, I, 105).

Derivat din *bândură* (cu căderea lui *-u-* aton) + suf *-oş* < ung. *-os*, deci însemnând „prevăzut cu cârpă", de-aici „mascat" este şi *bondroş* (cf *ţapoş, stogoş*, ap. Pascu, o c , p 287 , *ţanţoş, talpoş*, etc ) Formele *bondruş, bondrăş, bondrâş, bondrış* s'au desvoltat în mod normal din *bondroş* [1]) Forma ungurească *bondrus* este împrumutată, cum am amintit, din româneşte, tot aşà cum din româneşte a fost luat şi *bándor* „die Kaldaunen, intestina", atestat la Braşov, pe care Gombocz-Melich, *MEtSz* , 273, nu-l ştie explicà (cf şi ceh. *bandur* „Dickbauch").

*Dicţ Acad* , I, 615, procedează bine când consideră ca derivat al lui *bondroş* pe *bondroşì* (în nordul Transilv. şi în Bucov, „a lucrà ceasuri întregi, cu stângăcie, la un lucru neînsemnat, a lucra cevà rău" (de-aici *bondrânjì* şi *bondrânjală* s f. = „lucru de clacă") Dar greşeşte când, uitând de acest fapt, în t II, fasc VI, p 478, trece pe *îmbondrojà*, de-aici *îmbondrojat la faţă* „învălit, încroşnat, ca să nu se vadă", şi pe *îmbondrojì* „a învălì toată faţa în cârpe sau năframă", ca derivate ale lui *îmboldorì* = *înbondorì, îmbondolì*, în loc să trimită pentru ele la *bondroş*.

Ca şi *bondrus*, din româneşte este luat şi ung *bondrızsál* „a învălì", „a legà", atestat în Dicea, ung Magyar-Décse, a cărui etimologie iarăşi nu o cunoaşte Gombocz-Melich, *MEtSz* , 469

## Hărjate

*Hărjate* s f , plur , „tăbliţe de joc", este atestat mai întâiu la 1620, cf. N. Cartojan, *Fiore di virtù*, Bucureşti,

[1]) Pentru sens cf pe *bloj* 1 „persoană mascată" „mască în carnaval", 2 „om murdar" (*Dicţ Acad* , I , 582, unde sensurile sânt aşezate invers), alături de *blojì* „a murdări" (id , ibid ), *îmblojì* „a învălui", „a înfăşura în cataplasme" (*Dicţ Acad* , II, fasc VI, 478) şi *oblojì* 1. Jdm einen

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

1928, p. 50, n 1. Îl găsim apoi la Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc*, ed. Gr. Creţu, Bucureşti, 1900, p 262, nr 3841 : *távlia ı zárıe* = tăbliţe *de joc sau hrăjeate*. Tiktin în *DRG* şi mai ales în studiul *Zur Geschichte von hasard*, publicat în *Archiv der Neueren Sprachen und Literaturen*, 127—1911, pp 162—174, mai dă exemple din *Îndreptarea legii*, Târgovişte, 1652, şi din *Viaţa şi petrecerea svinţilor* de Mitropolitul Dosofteiu, Iaşi, 1682

Tiktin socoteşte că *hărjeate* derivă din arabul *zâhr*, articulat *azzâr*, care a străbătut curând, cu deosebite sensuri, aproape în toate limbile europene, având forme cu *a*, ori fără *a*, după cum a fost împrumutat din forma articulată ori nearticulată Din pricina lui *-j-* în forma românească, Tiktin (*Arh f N Spr. u Lit*, vol. cit, p 172—173) crede că cuvântul francez *hasard* a trebuit să ne vie prin mijlocire slavă, şi anume germano-polonă Dar nu poate atestà cuvântul din limba polonă De aceea trebue să admitem mijlocirea ungurească propusă de *Dicţ Acad*, II, 366, care însă ne dă forma greşită *házsárd* în loc de *házsárt*, cum este în adevăr, cf. Szarvas-Simonyi, *MNytSz*, I, 1381, Szamota-Zolnai, *MOklSz* 362 şi Szinnyei, *MTsz*, I, 826.

Cât priveşte calea pe care a venit cuvântul unguresc, mă refer la rezultatele ultime rezumate de Al. Eckhardt în *Magyar Nyelv*, XXV—1929, p. 294. Eckhardt aminteşte afirmaţia lui Emanuil Kertész din *Szokásmondások*, după care ung. vechiu *hásárt*, *hásártos* este de origine apuseană. În timpul din urmă s'a crezut că derivă de-adreptul din franceza medievală Probabil însă că şi aici avem a face cu un intermediar german Francez puteà fi adecă numai dacă nu l-am găsì în germană şi italiană Dar Hugo Suolahti, *Der frz. Einfluss auf die deutsche Sprache im 13. Ih.* (Mém. de la Soc Néo-Philologique de Helsingfors, VIII) scrie. „*haschart, hasehart, has-*

---

Umschlag, Umschlage machen", 2 „einschlagen, umgeben" < v -bg *obložiti* (Tiktin, *DRG*, 1071)

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*hart* stm afrz. *hasart* (arab *azzar*), eigtl , Wurf „sechs", Wurfelspiel, Gluck' Der *sch-* Laut ist offenbar eine Wiedergabe des stimmhaften frz *s-* Lautes. Das Wort ist dann auch an die deutschen Worte auf *hart* angelehnt und umgebildet worden"

Ceea ce constată Suolahti e corect. Îndoială putem avea numai în privința afirmației că grafia *sch, sh* într'adevăr ar redà „sonora" franceză Cuvântul unguresc este de origine franceză, dar luat p în germană

## Ieruncă.

*Dicț Acad* , II[II] , 457, nu dă etimologia lui *ieruncă* s f I[0]. „găinușă", 2 „nume de oaie", care mai are formele *iruncă, rieruncă,* (+*creieri* ?) *crieruncă, ieruşcă* (*eruscă*)

Forma *ieruşcă* ne indică etimologia, care trebue să aibă la bază slavul (srb , slav ) *jaruh* „vernus", „Jahrling"< *jarŭ* „Fruhling" (cf ad I bg. *járka, járica* „junges Huhn", slov *jârka* „junge Henne", ceh. *jařice* „junge Henne' [>ung. *jérce, gérce* „puică"], ad 2 rus *jarka* „Schaflamm", rut. *jarka* „junges Schaf", *jarča* „Lamm", bg *járe, jére, járec* „Ziecklein", srb *jarac* „Bock", *jàre* „junge Ziege", *jàrica* „junge Ziege", slov *járuh* „Jahrling", etc [>ung. *jérke, jerke, jarka* „miel" sau „ied mai tânăr de un an"], ap Berneker, *SEW.*, I, 446—447 Cf și *ieriță, iriță* „specie de grâu de primăvară" < slav. *jarica, Dicț Acad* , ibid , p 454

## Iete !

Alături de *iéte* !, interjecție de mirare „uite, ia(n)te uită !" (cf. și *iúite* !, *ióite* !, etc ), relevat de *Dicț Acad* , II[VI], p 460, și explicat „contras din *ia te uită* !", mai pot relevà din satul meu natal Zagra (j Năsăud) interjecția omonimă *iete* !, *ietea* ! = „leaca" !, „*ţe* !", adresată cânilor

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

pentru a-i alungà [1]), care trebue derivată dın *ıa* (rostıt *ıę*) + *te* = „du-te", „cară-te"

## Ijog, ojoc

*Dıcţ. Acad*, IIVI, p. 465, dă cuvântul *ıȷog* dın jud Bıhor cu sensul „mătură" cu coadă lungă, făcută dıntr'o buruıană cu numele iarbă-roşıe (M. Pompılıu, *Bıh* 1012), cu care [se] mătură cuptorul de cenuşă, după ce [s'a] scos jăratıcul cu dârlu' [*Rev crıt.* IV 144]" şı-l explıcă «Stă, probabil, în legătură cu paleoslav *žegō* „ard", cf sârb bulg *ožeg* „vătrar, cârlıg de scos jarul"»

Acest cuvânt este cred, ıdentic cu *ojoc*, *orjoc* „coadă de cocıorvă, cocıorvă", „Schurholz", „Stange", cunoscut în alte părţı (Someş, Năsăud, etc), pe care se zıce că merg călare babele vrăjıtoare, atestat şı la Tıktın, *DRG* şi la Damé, *DRF.*, şı derivat de Asbóth, *Ak Ért*, XVII, 466, dın ung. *azsag*, *azsak*, *arszak*, *arzsak* < slav *ožegъ* „rutabulum", „Feuerschurer", „Schurstock", cf Gombocz—Melıch, *MEtSz*, col 202—203 (pentru umblarea călare pe ojoc cf *azsagon járó boszorkány*), ıar de Tıktın, *DRG*, 1085 „cf ung, pol *ožog*, *azsag*=v -sl *ožegŭ*".

## Ilaciu, -ă

Pentru *ılácıu*, *-ă*, adj (despre vıte) „cu coarne scurte" (H XI, 5); „cu coarne scurte şı crescute în lăturı", care are şı forma *ılác*, adj, m., şı (prın despărţırea falsă dın *Hı ılaciu* [1]) *lacıu*, *-ă*, adj (H. VII, 27), *Dıcţ Acad*, IIVI, p 465, dă următoarea explicare „Poate, prın schımb de sufix, dın *ilău* · *corn ılacıu* ar fi deci „corn în forma ılăului".

Cred că este vorba de ung *villás* (*szarvú*) „cornibus furcıllatıs", care poate fı *vıllás fennálló* şi *vılláskıálló* (Hermann Ottó, *A magyar pásztorok nyelvkıncse*, Budapest,

[1]) Cf şi *Dacoromanıa*, I, p 300.

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

1914, al cărui *vi-* inițial a dat *yi-* > *i-* (cf. *idere* „vadră", Maramureș, Țiplea, *Poezii pop*, 71, și *Dicț. Acad*, II, 448); pentru alterarea lui *v-* inițial înainte *-i-* tonic în elemente de origine ungurească cf și *gig* = *vig* < ung *vég* ap. S. Mândrescu, *Ung*, p 118—119; *gigan* la Năsăud=la *vigan* <ung *vigan*, cf. S Mândrescu, o c, p. 117—118, poate și *gigós, -oasă* „cu gâtul noduros", *Dicț Acad.*, II[IV], 67 (întrucât ar fi un derivat al lui *vig*), iar *-ás* final prin apropiere de derivatele cu suf *-aciu* (cf *bărnaciu*, Alexics Gy, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapest, 1888, p 68; *Dicț. Acad*, t. I, P, I, p 48 și 184, O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p 83), *căilaciu* și *căilac* „nume de boi" (*Dicț Acad*, t I, P II, p 261) < *kajlás* „cu coarnele încovoiate în jos, întoarse" (Drăganu, *Dacoromania*, V, p. 338), alături de *caila, cailea* < *kajla* (Procopovici, *Dicț. Acad*, t I, P. II, p 26), *căilat* (Drăganu, *Dacoromania*, V, p 338).

## Îmbinde.

*Îmbinde* dintr'un descântec popular din Vlașca (*Tu bubă pripită, cu 99 de junghiuri, Nu junghia, Nu cutita, Nu îmbinde ca șarpele, Nu umflă ca broasca, Mat Folc.*, p 1527, *Dicț Acad*, II[VI], p 476) unde se arată că cuvântul este „cu înțeles neprecizabil") pare a avea înțelesul de a „încolăci", „a cuprinde prin încolăciturĭ" și s'ar putea derivà din germ. *umbinden*

## Împilă și împilî.

S. Pușcariu, în *Revista filologică*, II, pp. 66—71, face un interesant studiu asupra acestor două cuvinte, pe care le consideră de unul singur (cf și *Dicț. Acad*, II, pp. 505-506).

Arată mai întâiu explicările care s'au propus, socotește etimologia **impillare* plauzibilă negăsind alta mai bună, și încearcă să explice din ea deosebitele sensuri ale lui *împilà* și *împilî*.

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Ar fi prea lung să urmăresc din acest punct de vedere mersul ideilor din articolul lui Puşcariu Şi nici nu este nevoie să fac acest lucru dacă voiu puteà da altă explicare, care va arătà că punctul de plecare al lui Puşcariu este greşit

Reţin numai următoarea preţioasă mărturisire · „De ce n'am primit în Dicţionarul meu etimologic această etimologie? Fiindcă aveam simţul că *împilà* nu este un cuvânt popular, ci o vorbă savantă Pe atunci nu apăruse Dicţionarul lui Tiktin până la litera I, încât nu ştiam că îl găsim şi în Biblia de la 1688 [1])" p 67) Puşcariu recunoaşte acum că s'a înşelat şi că avem a face cu un cuvânt popular Totuşi adaogă „Cei mai mulţi dintre noi l-am învăţat în şcoală sau din lectură Cuvântul neavând o familie în limbă — căci legătura lui etimologică cu *piuă* nu se mai simte — ne face să-l clasăm între vorbele cărturăreşti Poporul — cel puţin în sensul curent — nu-l întrebuinţează, dovadă că în fişele strânse pentru Dicţionarul Academiei nu e nici una din literatura populară, ci aproape toate din scriitorii sec. XIX-lea Din această cauză, o formă * *închilà* în regiunile care rostesc *chiuă* (= piuă) nu există, fapt care de asemenea ne face pe noi, cărturarii, să-l considerăm de neologism. Varianta *împila* (cu *i* iniţial, ca *indica*, *introduce*, etc ) pe care o găsim la cei mai îngrijiţi scriitori, ca C Negruzzi, Eminescu ş a , dovedeşte că ei înşişi simţeau cuvântul ca neologism" (p. 67).

Dar în exemplul *fân încilat* (I Ghica, *Scrisori*, p 543—544) putem aveà rostirea dialectală a lui *închilà*, ceea ce ar dovedì că acesta a existat şi există Acelaşi lucru-l do-

---

[1]) Exemplul e din Psalm 56, 8 *Mi-au împilat sufletul meu*, în textul grecesc κατέκαμψαν, de la κατακάμπτω „strâmb, apăs în jos" Traducerea aceasta a rămas şi în textul Bibliei din 1914, pe când psaltirile cele mai vechi au „zgârciră" (Scheiană) sau „deşelară" Hurmuzaki N A — Din I A Candrea, *Psalt Scheiană*, etc , vol II, p 381 şi 512 putem găsì că formele din urmă sânt traducerea formei corespunzătoare a slavonescului сълѣшти „a îndoì" N D

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

vedeşte şi *se înkílă*, pe care-l întrebuinţează bătrânii şi femeile în Muscel (vezi mai încolo). *Împilà* este un cuvânt popular, dar nu prea vechiu, din epoca când Turcii şi Grecii îşi întinseră stăpânirea şi asupra principatelor româneşti născut prin derivare şi hiperurbanizare din *chilă* 1 „măsură de bucate", „baniţă", „obroc", „Kila" (Getreide, Kornmaß), 2 „vechiu bir în chile", „Art Abgabe in Kilas" (< m -gr şi n -gr κοῖλον, cf şi turc *kile*, vulg *k'ilo*, s -cr *kȉla*, bg *kiló*, alb *k'ilɛ*, la Tiktin, *DRG*, 339 şi Berneker, *SEW*, I, 504) [1]) şi însemnând la origine „împovărà", ad 1 concret (prin punere de *chile* pe cal, cf şi *întărniţà*, *înşeuà* şi *înşelà*, etc), ad 2 figurat

Hiperurbanizarea nu este nici mai veche, nici mai nouă decât cea a lui *biftuì* (Cantemir, *Ist ierogl*, 205) = *ghiftuì* (*Dicţ Acad*, II, p 257), despre care am arătat în *Dacoromania*, I, pp 316—317, că derivă din germ. *Gift* [2]) Aceasta ne-o dovedeşte clar următorul exemplu scos din Neculce · „*Aceste s'au făcutŭ într'această iarnă* 7245; şi *erau multe nevoi pre acele vremi şi în Moldova, bogate nevoi, care cu condeiul meu nu potŭ să lungescŭ civeturi, hărtii, văcăritŭ*, **pile** (**chile**), *ialoviţe, grele podvozi de făn, de lemne, fiind oastea turcească aşedzată la Cartalŭ, la Dunăre, de au iernat, căt se mirà şi Domnul şi boierii ce or face să poată plinì toate poroncile împărăteşti* (*Let* [1], II, 432, *Let* [2], II, 392, Neculce mai are de două ori forma *chile* *Let* [1] II, 426, *Let* [2], II, 387 şi *Let* [1] II, 432; *Let.* [2], II, 392).

*Chilă*, fiind un cuvânt de circumstanţă, a dispărut astăzi din uz, iar din pricina aceasta *împilà* a rămas fără sprijinul, necesar şi nu se pare nou. Cât priveşte evoluţia sensurilor

---

[1]) Aceasta poate fi mai veche În Ungaria *chila* erà cunoscută ca „mensura frumenti, capiens duas metretas Posonienses", „Kubel" încă din secolul XVI, cf *singula kyla tritici* a 1573, 40 *kila hordei* a 1577 (Szamota-Zolnai, *MOklSz*, 497, exemple ungureşti ulterioare vezi la Szarvas-Simonyi, *MNytSz*, II, 305) Se întrebuinţà şi la încărcarea corăbiilor (cf Velledits Lajos, *Magyar Nyelv*, XII—1916, p 236).

[2]) Cf şi *pişcă* = *chişcă* < slav *kiška* „Darm", rut „Leber-, Blutwurst" (Tiktin, *DRG*, 345), în ţinutul Năsăudului, etc

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

trebue să pornim de la cel concret (*Dicț. Acad.*, II, 506, zice „special") privitor la cal, pe care se transportau *chilele*.

*Cal împilat* a trebuit să însemneze la început „cal împovărat cu chile de bucate", căruia i se „îndoia" spatele din pricina greutății (cf. și *întărnițat*) Figura din cel dintâiu exemplu pe care-l avem (Biblia de la 1688, ps 56, 8) se rapoartă tocmai la cal, cum arată traducerile din psaltirile vechi (*deșelară, zgârcură*)

Calul încărcat cu poveri abia se mișcă, e împiedecat. Altfel este, firește, *un cal ne'mpilat, când îi pune bunul călăreț frâul în gură* (Gorjan, *Halima*, IV, 120)

Calul poate fi împiedecat însă și prin alte mijloace decât „încărcarea" sau „împovărarea" cu *chile*; astfel prin „apăsarea" în jos a capului, care se leagă de un picior dinainte ca să nu poată fugi (cf *chiostec, păivan, răvan, în buestru*, etc, ap. V Bogrea, *Dacoromania*, III, 811—812; *buestru* ap. G. Giuglea, *Dacoromania*, II, 372—373; S. Pușcariu, ibid., 683—686) E ușor de înțeles că, după dispariția *chilei*, verbul *împilà*, care și-a pierdut astfel familia, a ajuns să ia acest sens „special" de împiedecare a calului, care are o extensiune geografică destul de mare, explicabilă prin negoțul de cai Totuși centrele de iradiațiune sânt Principatele, cum se vede clar din datele culese de Pușcariu din răspunsurile la chestionarul „calul", și adecă județele Dâmbovița, Prahova, Dolj și Muscel, apoi Ardealul sudestic, dar cuvântul se aude și în alte părți, de exemplu în jud Someș. Înțelesul este destul de precis: *se împilează* calul când i se leagă capul de un picior de dinainte, „când se forțează să stea cu capul în jos". E deci vorba tot de o „apăsare" a capului

*Chilele* s'au putut întrebuința și la „îndesarea" s'au „apăsarea" *fânului împilat*: *Fânul era dus și aruncat într'o groapă adâncă și, când se făcea grosimea fânului de două sau trei palme, se așezau peste dânsul scânduri, pe care se puneau după aceea bolovani de piatră și orice alte greutăți, de apăsà fânul .. Acesta se numește fân încilat* (Ghica, *Scrisori*, 543—544).



BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Din acest sens concret s'au născut sensurile figurate din exemplele · *Soarta-mi împilează viața la pământ* (Pann, ap. Tiktin, *DRG*) și în cel mai vechiu, citat mai sus, precum și din *căzând la grea slăbiciune și împilându-mă cu dureri cumplite, nu suferii bolnăvirea lenevirii meale* (Mineiul a 1776, 72½), unde *Dicț Acad* îl glosează cu *biciuì*, dar ar puteà fi glosat tot așà de bine cu *zgârcì*, *deșelà*, etc., ale vechilor psaltiri

Din sensul de ,,bir în chile'' ,,Art Abgabe in Kilas'' al lui *chilă* s'a desvoltat ,,sensul cel mai obicinuit'' în scrierile literare de ,,a împovărà peste măsură (cu dări), a apăsà, a asuprì, a oprimà (pe cinevà, un popor, o țară)''. Am arătat pricina pentru care cuvântul nu s'a ivit înainte de secolul XVIII și, când s'a ivit, s'a ivit în Principate Prezența cuvântului în Lexiconul Budan se explică prin faptul că autorii acestuia urmăresc scrisul din Principate. Exemplele din *Dicționarul Academiei* sânt deosebit de instructive din acest punct de vedere; două din ele au chiar, alături de *împilà* pe sinonimul *împovărà*, *apăsà* sau pe *povară*

Din acest sens s'a desvoltat cel neobicinuit de ,,a combate, a disprețuì'' : *Pompa cea din afară* (= luxul extern) *să împilează de filosòfii cei străinicî* (Marcovici, *D* 139).

Se va ridicà poate obiecțiunea că lămurirea lui *împilà* nu este desăvârșită fără cea a lui *împilì* (*împcilì*, *încilì*, etc) cu care-l tratează împreună Pușcariu.

Socot pe *împilì* cu totul alt cuvânt Pentru a-l explicà pornesc tot din lumea animalelor. Mă gândesc la exemplele *Un copil, un animal, din necăutare, rămâne împilit*= tot mic, necrescut (Liuba, Banat). *Jita* (= vita) *se'mpcilește* = nu crește din pricina că e rău nutrită, rămâne pipernicită, (în)chircită (Zagra, j. Năsăud; j. Someș). *A fi împilit* înseamnă propriu zis ,,a fi numai *pielea* și oasele''. *A se împilì* ar puteà fi deci un derivat (cu asimilația lui *-ie-* la *-i-* următor) al lui *piele* (cf. neap. *pelliende* ,,mager'' ap Meyer-Lubke, *REW*, p 473, nr 6377 s v. *pellis*, nu văd clar însă legătura dintre arom. *pilicios* ,,pi-

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

pernicit", „(în)chircit" şi *k'ale, k'ilıţă k'iluţă, k'ilıţ, k'ilıcă,* întru cât am aşteptà mai curând * *k'ilıcios*; totuşi ea nu este exclusă, cf ac plur gr. πέλλας „peaux", πελλο·ράφος „pellarius" ap. Boissacq[1]), 763)

Prin extensiune întrebuinţarea cuvântului *împilì* a putut fi trecută de la animale şì la plante, care pot fi şì ele împiedecate în creştere prin deosebite împrejurări: *De vor fi ploi multe pe vremea săpatului cucuruzul îngălbeneşte şi împileaşte* (Economia, 41) *Împilită-i iarba'n cale, c'o calcă mulţi în picioare* (*Rev -crit -lit*, IV, 144) [1])

## Împujăicà

*Dicţ Acad*, II, 530, dă verbul *a se împujăicà* cu sensul de „a se întrece, a se luà la întrecere, a rivalizà" (Zagra, Năsăud, com Corbu) şi locuţiunea „a se da pe întrecute" (com. N Drăganu, tot din Zagra) şi adauge „Etimologia necunoscută (cf rus *pužati* „a băgà frică în cinevà, a intimidà", rut *pužati sja* „a luà la goană", *pužak, pužalo* „codoriştea biciului")

Cred că trebue să pornim de la o formă slavă (rut, rus) **po-žel'kati* din *želati, želěti* (pentru *-k-* cf n -slov *želik* „lustern", *želčen* „begierieg", precum şi *žalkovati* < *žaliti* „moeror", care ne-a dat pe *jălcuì, jelcuì* = „jăluì") Pentru sens cf lit *želovati* „eifern" *O* aton din *po-*, care n'a mai fost simţit ca prefix, a putut trece în *-u-*

---

[1]) Citez în acest loc şì verbul *celì* (Vale, jud Sibiu), cu varianta *ciulì* (Valea Someşului, Năsăud), cunoscut de *Dicţ Acad*, t I, fasc II, 275, numai din comunicările lui Ittu, cu sensurile 1 (despre plante) „a se ofilì, a se veştejì repede, ca şi cum ar fi fost opărite" *Uite, s'a celit scumpia de căldura asta*, şi 2 (despre lemne) „a începe să putrezească, a s e b â r z o ì", despre care se spune: „Poate, acelaşi cuvânt cu *ciulì*" Să nu fie mai curând o rostire nordică, ajuns în careva chip la Sibiiu, a lui *ofelì, ofilì* sau chiar a lui „*împcielì, împcilì*"? (Observ că nu cunosc de la Năsăud pe *ciulì* cu sensul dat de Ittu, iar *ofilì* are acolo forma *oǵilì, uǵilì*, < *ovilì* = *ofilì*)



BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

## Împulăì,

*Dicţ. Acad*, II, p. 530 dă pe *împulăì* cu sensul de a strigà pe cinevà din depărtare cu „pu" (Zagra, com. I. Corbu), „a alungà cu urlete" (P. Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*)

Se adaogă o etimologie propusă de mine · Probabil, contaminare între strigătul **pu** şi strigătul **tuluoaie** „tulai". S'a derivat apoi un verb cu pref. **în-**.

Nu mai cred în această etimologie Mai curând trebue să ne gândim la un radical slav, care ar puteà fi compusul cu prefixul *po-* al lui *lajǫ, lajati* „ὑλακτεῖν" (cf. rus. *laju, lájatĭ* „bellen, schimpfen, schelten, schmahen"; rut. *ľájaty*, idem, s -cr. *lȁjēm, lȁjati*, bg. *lajъ* „belle", etc, ap Berneker, *SEW*, I, 687) Ne mai simţindu-se compus, *-o-* aton din prefixul *-po-* s'a putut schimbà în *-u-*, contribuind la aceasta şì apropierea de interjecţia **pu** !

## Încondurà (încondorà); închiondorà.

*Dicţ Acad*, t II, fasc. VIII, dă verbul *a* (*se*) *încondurà* cu sensul de „a (se) încălţà în conduri" (*Pe glezne goale îl taie rugii pentru picioare încondurate*, Delavrancea, ap. Tiktin, *DRG*) şi f i g. „a se umflà (în pene), a se mândrì" (*Armăsaru' să 'ncondurà şi nechezà pe lângă fomei, Graiul nostru*, I, 71; *Şalupele, cu două pânze, alunecă, să întrec ca lebedele, când îşi încondură aripele şi vâslesc adânc cu picioarele lor cenuşii*, Delavrancea, *V. V.* 161), derivându-l din *în* + *condur*(*i*).

Derivarea se potriveşte pentru exemplul întâiu, dar nu se potriveşte pentru cele două din urmă, în care se afirmă că ar aveà sensul figurat de „a se umflà (în pene)", „a se mândrì".

Sensul din urmă face parte din terminologia animalică, în special a calului, cf, afară de exemplul al doilea, şì *înainte de a-i scoate în târg, îi spală, îi ţăsală, le 'mpleteşte ţòpuri* (*plantici frumoase*) *în coamă şi coadă şi-i plimbă*

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*prin târg, în fața cumpărătorilor, strângându-i în zăbale ca să se'ncondoreze și astfel să pară mai chipeși* (S. Pop, *Dacoromania*, V, 81; pe p. 205 *încondora* se explică „a se arătà bine în târg"), iar verbul — omonim cu cellalt —, căruia-i aparține, corespunde ungurescului, cunoscut și în Secuime, *kandar-*, *kandargat-* „a învârtì, a sucì, a mișcà încoace și încolo (părțile trupului: coada, capul etc)", *kandarít-* „a pornì, a da drumul, a mișcà", *kandarász-* „a împinge, a depărtà, a înlăturà", *kandarod(ik)* „a se învârtì, a se sucì" (Szinnyei, *MTsz*, I, 1033). E vorba adecă de „mișcările" și „învârtiturile" neastâmpărate pe care le face „animalul strâns în zăbale", etc în urma cărora apare vioiu și „chipeș", iar nu de vreo împodobire a picioarelor sau aripilor acestuia cu *conduri*

S'ar puteà chiar ca și *a se (în)chiondorà*, *a se (în)chiondorî* (de-aici *închiondorat*, *chiondorealà*, *chiondorîș*) „a se uità la cineva posomorît, încruntat, chiondorâș" (*Dicț Acad*, t II, fasc VIII, p. 583) să derive din același verb unguresc, care (+ *csavar*) mai are variantele *csandar-*, *csandargat-*, *csandarít-*, *csandarog-* (cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, 841), dacă sensul original al acestei forme (apropiate din punct de vedere formal și semantic de *chior*, *a se chiorî*, *chiorîș*, cf Tiktin, *DRG*, 342) s'a raportat la „învârtirea" sau „înholbarea" ochilor, făcută deodată cu „rățoirea" omului care privește: *să nu ne închiondorîm ăla la ăla pentru nimicuri*, Jipescu, ap Tiktin, *DRG*.

## Încuĵluì (încușluì).

La baza verbului *a se încuĵluì* (*încușluì*) „a intrà în relațiuni de amor", „a se nădăvì", „a se îngurluì", „a se încuibà", „a se cuibărì", nu trebue să căutăm ungurescul *kozel* „aproape" (*Dicț. Acad.*, t. II, fasc VIII, p 612), care și-ar fi păstrat pe *-z-* (cf ung. *koz* > *chiuz*, *chiuză*, etc), ci pe *gúzslik*, *gúzsol* „a se sucì ca gânjul", „a se face gânj", „a se gânjului" (Szinnyei *MTsz.*, I, 736), cu *c*

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

în loc de *g* ca şi *cuĵbă*, etc , cf l e g ă, î n n o d à, în c i o t à, î n l ă n ţ u ì, etc

## Inoc, Inuc

Prezenţa în Ardeal a unui „vir nobilis Comes Bozouck filius Inok" (Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, 222 şi 223, a 1302), care dărueşte „villam suam Bozna" (*Bazna*, ung *Bázna*, săs *Baassen*) „in comitatu de Kukullu", ne lămureşte definitiv originea dintr'un nume de persoană a lui *Inoc*, ung *Inakfalva* (j Turda, aproape de Vinţ), pe care G. Weigand, *Balkan-Archiv*, I, p 13, îl consideră unguresc şi-l traduce prin „Sklave", „Horigendorf", probabil fiindcă se gândeà la un ung *inas* „ucenic, fecior din casă". Într'adevăr însă ung *inas* a dat româneşte *inaş*

Recensând scrierea lui Weigand, în *Dacoromania*, IV, p 1131, eu aduceam această numire de localitate în legătură ori cu turc. *ynak, inak, inaχ inaγ* 1. „herrlich, schon", 2. „Freund", primit în limbile fino-ugrice, inclusiv cea ungurească, ca nume de dignitate şi persoană [1]), ori cu rut , bg , srb , pol *ĵunák*, ceh *ĵunoch, ĵinoch* < *ĵunъ* „tânăr", „nou", care se întrebuinţează des în toponimie

Având în vedere cele citate mai sus, precum şi faptul că *Inok* se găseşte ca nume de persoană şi topic şi în alte părţi (a. 1310 · *Inok*, nom viri, Mon Strig., II, 620 , a. 1232 : „*terra Inok*, que eodem modo Craco dicitur", Wenzel, VI, 505 , a 1282 : „Ketlitzen de *Inoch*", Fejér, V, 3, 148 ; *Inakfolde*, Csánki, III, 612, în com Sopron ; *Inaktelke*, ibid , V, 361, = rom *Inuc*, j Cluj) [2]), fără îndoială că pentru a explică pe *Inoc* (j Turda) şi *Inuc* (j. Cluj) trebue să pornim de la numele de persoană *Inoc*, fie că ne-am gândi la o origine turcească ori slavă a acestuia.

---

[1]) Cf Gombocz, *Magyar Nyelv*, XI—1925, p 435—436

[2]) Id , ibid

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

## Lepădà.

În *Dacoromanıa*, I, pp. 220—222, regretatul E. Herzog a arătat obıecţıunile de rıdicat împotrıva etımologiei *lepădà* < l a p ı d a r e, pusă în circulaţie încă de Lex Bud *a*) vocala *-e-* > *-ă-* aton (*-ea-* > *-a-* tonic) din radıcal, nu numaı în arom., cı şı în d -rom. (în textele cele mai vechı pretutındenı numai *-e-* şı *-ea-*), *b*) sensul verbului latın nu este „Steine werfen", „werfen", ci „mıt Steınen bewerfen", „steinıgen", ıar de-aıcı trecerea la „werfen", „abwerfen", etc, este mai greu de explıcat.

A propus deci înlocuırea acestei etimologıı cu * l ı q u ı d a r e dın l i q u i d u s, -a, - u m, arătând posıbılıtatea trecerıı lui *-qu-* în *-p-*, ıar pentru sens pornind din exemple ca *Apa lımpede până nu veı vedeà, cea turbure n'o veı lepădà* (Damé)

Împotrıva acestei etımologıı, admıse de unii (W. Meyer-Lubke, *ZRPh*, XLIII, 230, S Puşcarıu, *Dacoromanıa*, V, 483), s'au rıdicat şı obıecţıuni (G Weigand, *Balkan-Archıv*, II, 260, Gamıllscheg, *ZRPh*, XLII, 240, L Spıtzer, *Dacoromanıa*, IV, 645 ş. u).

Herzog, apărându-şı punctul de vedere, a încercat să-şı întemeıeze şı mai mult etimologıa în *Dacoromanıa*, V, pp. 483—494, citând pentru partea semantică de o parte exemplul dat dın Câmpulung a 1639 pe care i l-a comunıcat V. Bogrea *„Decı am pus de au bătut clopotul şı s'au strânsŭ şı tınerı şı bătrânı, şı le-mŭ pus zı oroşanılor ca să lepede banıı acestor boıarı, eră eı n'au putut căpătà banıı, să-ı dee de pre acele vadurı, cı s'au împăcat şı s'au tocmit"* (N. Iorga, *Studıı şı documente*, I—II, p 276, Nr. VII), pe de altă parte paralela foarte ademenıtoare a latinului *fundere* (cf. *sacos nummorum effundere*, fr. *verser*, ıt *versare*, rom *vărsà*, etc), şı: *Apa lımpede până nu veı vedeà, cea turbure n'o veı lepădà* (Damé) [1])

[1]) Cf şı *Când înseteazà curtea ta, Apa'n drum n'o lepădà* = „Să îngrıjım maı întâıu de aı noştrı" (Zanne, *Prov*, III, 586)

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

Într'adevăr însă, cum vom vedeà mai încolo, în amândouă cazurile avem a face cu sensuri ulterioare · în exemplul întâiu însemnând „a da", iar în al doilea „a aruncà", „a zvârlì". Pentru cazul al doilea sensul de „a vomità", „a vomà", „a vărsà", „a borî" al lui *lepădà*, atestat de Viciu, *Glosar*, din Bucium, nu dovedeşte prea mult, fiind un decalc al ungurescului *hány-* „aruncà" şi „vomà".

Atât faptul că acest cuvânt se găseşte numai în limba română, iar în celelalte limbi romanice lipseşte, cât şi acela că explicarea lui întâmpină greutăţi la derivarea din l a p i d a r e şi din *l i q u i d a r e, ne îndeamnă să ne gândim la altă etimologie, şi anume la un cuvânt de origine grecească intrat în latina balcanică, care are *-e-* în radical. Acesta trebue să fi fost *l e p ĭ d a r e, derivatul lui l ĕ p i s, -ĭ d i s, acuz -ĭ d a, cu forma sec l e p ĭ d a -a e „die Schuppe", lat „squama" (cf gr. λέπω „a curăţà ceva de coajă, solz (peşte), piele", „écaler, écosser, peler", λεπίς, -ίδος „coque, coquille, écaille", λεπίζω, λεπιδοῦσθαι „a se curăţì de solzi, a se jupoià de coajă", „s'écailler", λεπιδόω, λεπιδῶ „fac cevà solzos, solzesc", „couvrire d'écaille, rendre écailleux", ἀπολεπιδόω „écailler", ἐκλεπίζω „monder") [1])

Cuvântul latinesc este înrudit de o parte cu gr λέπρα, cunoscuta boală de piele, pe care am luat-o şi noi cu acest nume, de altă parte cu lat. l ĕ p i d u s, -a, -u m „charmant, gracieux, joli" (cf gr λεπτός, adj vb al lui λέπω, „dépouillé de sa pellicule" „mince", „grêle", „petit"), l ĕ p ō s, -ō r i s „grâce, agrément, séduction" (Fick, I, 536; Walde[2], 422, ş u ; Boisacq[2], 569—570) etc. Din l e p i d a a trebuit să se formeze verbul *l e p i d a r e, care a putut să ne rămână din formele accentuate pe desinenţele personale (cf *vărs* în loc de *viers*, după *vărsà*, *arăt* în loc de *arăpt* < *a r r e c t a r e, după *arătà*, etc vezi Puşcariu, *Dacoromania*, V, 772), formele accentuate pe *-e-* trebuind să dea *-ĭe-*, cf *iau* < *lĕvo* alături de *luăm* <

[1]) *Lepida* se găseşte şi în bulgăreşte şi înseamnă „custură".

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

l e v a m u s, *aiept* alături de *aleptà*, *aleftà* < a l l e c t a r e, *iert* > l i b e r t o, *iepure* < l e p o r e m, etc )

La început *lepădà* a trebuit să însemne „a năpârlì" (mai probabil din v -bg *na* + *perliti* (*prliti*) „a pârlì puţin", decât din v.-bg *pero* „penna", Cihac, II, 251, deşì Tiktin, *DRG*, 1034, se îndoieşte în această explicare), despre piele, păr, pene, „die Haut, Haare, Federn wechseln, mausern, sich haren, hauten, se déplumer, muer, peler, perdre son poile, depiler". Într'adevăr, cum putem constatà din cele mai multe dicţionare şi din textele populare, sinonimul lui *năpârlì* este *lepădà*. vitele îşi „leapădă" primăvara părul cel vechiu de iarnă, „năpârlesc", şi capătă altul nou; paserile îşi „leapădă" penele, şerpii îşi „leapădă" pielea, etc (cf Păsculescu, *Lit pop*, Herzog, *Dacoromania*, V, 487, în Marginea, etc ). Citez numai proverbul · *Lupul îşi leapădă* (=„schimbă, lasă, părăseşte") *părul, dar năravul nu* (*ba*) (Zanne, *Prov*, I, 519).

Acest sens pare să fi fost sensul original şì la Aromâni. Însuşi Herzog citează din P Papahagi, *Basme aromâne*, două exemple interesante din acest punct de vedere · *Curcubetă ş'alipidă coaja di Curcubetă nàparti şi ţe s-ţă veadă ocl'il'? Aleptul alepţilor şi ğonile a ğonilor nâs earà* (132/15), *Seara ş'o alipidà k'alea de capră* (206/37).

„Lepădarea" deci s'a raportat de la început la cevà ce-i aparţineà fiinţei celui ce o făceà, ca şì originalul grecesc (solz, piele, coajă, etc ) Această caracteristică a sensului şi-a păstrat-o *lepădà* şì când prin extensiune a luat alte sensuri, alături de acel de „a năpârlì", d e. pe „a avortà" (cf. bg. *fŭrljam* „jeter" şi „avorter"; alb. *štjet*, *štī* „werfen", „schleudern" şi „eine Fehlgeburt machen", ung *elvetél-*, idem, despre animale). Fătul, înainte de naştere, face parte din fiinţa mamei care-l „leapădă" când îl naşte înainte de vreme dintr'o pricină oarecare

Dacă nu altfel, aparţinerea trebue să se rapoarte cel puţin la îmbrăcămintea lipită de fiinţa noastră („desbrăcarea" şi „părăsirea" sumanului, paltonului, cojocului,

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

opincilor, cămaşei, izmenelor, cioarecilor, rasei, cuşmei sau căciulei, etc ), la fiinţe care sânt legate de noi sufleteşte („despărţirea" de muiere", „părăsirea" ei ; a părinţilor şi a copiilor, a prietenilor, credincioşilor, etc , cf *de-ş va lepădà muierea, Prav* , 1123 ; *lepădatu-i-ai când măriră-se* Coresi, Ps 72/18 , *lepădară-se de părinţii lorŭ*, 1b , 77/57, etc ), iar figurat la credinţă, lege, călugărie, funcţiune, etc. Chiar şi „a lepădà ancora" sau „veatrile" din vechile noastre texte, „a lepăda apa din vas", „a vomà" intră în această categorie, întru cât e vorba de părţi ale corabiei şi cuprinsul vasului şi al stomahului. De asemenea „lepădarea" pieptenului, cuţii, etc ascunse în sân, în poveşti pentru a ridicà o piedecă în calea urmăritorului „Lepădarea" muierii, credinţei, călugăriei, funcţiunii, etc , înseamnă „părăsire", dar când eşti forţat să o faci, înseamnă „destituire" (cf. *să-l leapede den preoţie, Prav* , 181)

„Lepădarea ancorei" este în fond o „aruncare" ; chiar şi la „desbrăcare" de obiceiu „se aruncă" hainele E uşor de înţeles deci că *lepădà* a luat şi sensul de „aruncà" (cf a *lepădà grâul în mare, a lepădà sorţile,* etc în textele vechi, etc ) Fireşte în acest caz reflexivul lui *lepădà,* ca şi cel al lui *aruncà,* poate însemnà „a se grăbi" (cf *(a)zvârle-te, aruncă-te până la noi* ! ; *repezi-te la mine , ţipă-te la el* !) Aşà îl găsim în arom *me aleapidu* „ich eile", *se-alipidàrà tu foc* „se aruncă în foc", *se-alipidă tu furi* „dete năvală în hoţi", etc.

Altă dată această „aruncare", „lăsare" ajunge să însemne numai „a lăsà", „a pune", „a aşezà" . *Găsì vreme să lepede ş'un cofăel de vin în preajma unor oameni trudiţi şi însetaţi* (M Sadoveanu, *Zodia cancerului,* Bucureşti, 1929, I, p 32), ori *Acele braţe beizade le lepădă trudite în lungul trupului* (id , ibid II, p 177)

În sfârşit tot din „aruncà", „zvârlì" s'a desvoltat şi sensul cel mai general al lui *lepădà,* anume de „a da", nu numai bani, ci orice. Citez, alături de exemplul *să lepede banii acestor boiari* (a 1639, N Iorga, l c ), şi de —*Banii n'ajung, Măria-ta Iată, mâni e veselia cea mare*

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*şi trebuesc puse pe mese alte bucate şi vinuri, mai multe decât până acum — Să se puie De ce v'am rânduit? De ce v'am lepădat bani?— Mai trebue, Măria-ta* (Sadoveanu, o. c, II, p 227), încă două exemple, care ne dovedesc clar că în acest caz nu ne putem gândi la *liquidare „a vărsà", ci la „a dà" în general · — *Hatmane, dac'ar fi fost cevà într'adevăr aşa de rău, mi-ai fi lepădat vestea cum ai intrat şi n'ai fi aşteptat nici o clipă* (Sadoveanu, o c. I, p 117); *Nimene să nu-i lepede cuvânt, până ce va hotărî asupra lui Divanul judecăţii* (id, ibid, I, p 181) [1])

## Ochelar, ochier.

Fonetismul lui *ochelar* (*ochelariu*), plur *ocheleri* 1 „Brille", 2. „Scheuklappe", „Scheuleder" (cf. Tiktin, *DRG*, 1075) ne arată că mijlocitorul, care ni l-a dat din lat.-med. *ocularе* sau *ocularius* „Augen-", a fost limba săsească, care are în Reghin forma *Aklâr*, iar în Bistriţa pe *Okelâr* (forma glumeaţă *Otjelâr* pare a fi reprimită din româneşte), cum atestă *Siebenburg sächs Wb*, nu cea polonă ori ungurească (cf pol *okulary* la Tiktin, *DRG*, ung *okulár, okuláre, okorláre, okula*, la Szinnyei, *MTsz*, II, 6) [2]); cf. săs *pokert* „Theer" < *păcură* (I Brenndorfer, *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 1902, p 40), *Ku-*

[1]) *Lepădà* este întrebuinţat foarte des de Sadoveanu în scrierea citată şi în alte sensuri *până ce va lepădà demonii pe care-i are într'însa* (II, p 200), *Am lepădat din mine tot veninul pe care mi l-a dat să-l beau!* (II, p 240), *n'am lepădat nici o oală cu care m'a cinstit răzeşul* (I, p 81—82), *Când ajungem la corabie, numai le lepădăm în marea şi gata* (II, p 191), *Văzând că mi se pune în mână cuţit ca să belesc ţara, l-am lepădat* (I, p 228), *Parcă era supărat pe ei, aşa-i răsuceà, îi trânteà şi-i lepădà [pe răzeşi şi mazili]* (I, p 126), *să-i primească şi să-i ducă să-i lepede undevà, într'un ostrov la Crit, ori la Chipru* (II, p 187) *lepădând tot, îmbrăcăminte, podoabe şi bani, spre a se aflà gol* (I, p 99), *Şi mă'ntorc înapoi cât oiu puteà mai de grabă, nu atâta ca să dau lui beizade veste, cât ca să leapăd toate de pe mine şi să mă 'ntind la pământ* (II, p 167)

[2]) În ung cuvântul este cunoscut încă din secolul XVI în forma *okulár* (cf Szamota-Zolnai, *MOklSz*, 707)

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

*keruz, Kukeruse* < *cucuruz* (A Bena, *Limba română la Saşii din Ardeal*, Cluj, 1925, p 22), *gesoketıt* < *socotıt* (Brenndorfer, 20), *kokeschatısch* „buckelig" < *cocoşat* (id, 29), *kokestırk* „Storch" (id, 29 şi 61); *kəmuarə* < *comoară* (G. Kısch, *Nosner Worter und Wendungen*, 87 şi Bena, 22); *Bukerescht, Bukeresch, Bukerest* (Hurmuzaki, XI, 789, 831, 880, etc), ş. a (vezı şi celelalte exemple pe care le-am adunat în *Dacoromanıa*, IV, p 131)

**Ochier** (rostıt şi *ocíér*) (jud. Năsăud) este o formaţiune românească din *ochiu*

## Opşag

În lucrarea sa *Ujabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeınek kutatásához*, Adalékok a román nyelv székely-magyar eredetű szavaıhoz (extras dın *Székely Nemzetı Múzeum Emlékkonyve*), p. 5, dl Dr A Bıtay se ocupă, între altele de cuvântul *opşag, -urı* „polojenıı" şi de *poşegos* „glumeţ", pe care le cunoaşte dın A. Vicıu, *Glosar de cuvınte dıalectale*, Blaj, 1899, p. 46, şı dın titlul căıţıı lui Ioan Pop Reteganul *Opşagurı*, Cât cıoplite, cât pılite Şi la lume împăıţite, Gherla 1897 Pe cel dıntâıu îl derıvă dın ung *kópéság*, cu pierderea lui *c* ınıţıal confundat cu prepozıţıa *cu*, ıar pe al doilea îl aduce în legătură cu *şagă* (cf v -bg *šęga* „scurrılıtas", bg *šega* „Scherz", ap Mıklosıch, *EtWb*, 338)

Într'adevăr însă ung *kópéság* ar fi trebuıt să dea românește * *copeşag*, * *copışag*, * *cupışag*, iar dacă ar fı intervenit etimologia populară pentru a vedeà în forma din urmă prepozıţıa *cu*, numai * *pışag*, în nıcı un caz însă * *opışag* > *opşag*, căci *-o-* aton din *kópéság* trebuià să se schimbe în *u* pentru ca începutúl cuvântului să fie confundat cu prepozıţıa *cu* şı apoi să dispară, dar în *opşag* avem pe *o* (cf *dušegubĭnŭ* din [*ţaptă, vınă*] * *duşegubınă* > *de şugubınă*. apoi *şugubınă*; u m b ı l ı c u s > * u m b u l i c u s > * *umburıc* > * *unburıc* > * *un burıc* > *burıc*, etc.) Cât priveşte pe *poşegos*, acesta, cu toate că Vicıu îl re-

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

produce întocmai şi în *An. Acad. Rom.*, t XXIX—1906-907, p. 127, după ediţia din Blaj, 1899, a *Glosarului de cuvinte dialectale*, p. 46: *pologénii*, şi *opşagurí;* sinon = sfătoşii: „Atâte *pologenii* spune N. de te *pocozăşti* de el" = te miri. „Cela-i om *poşegos*, numai de opşaguri" bun (Reteag, Someş), pare a fi o simplă greşală de tipar în loc de *opşegos*, derivatul lui *opşag*, deci nu are a face nimic cu *şagă* Aceasta ne-o dovedeşte aproape fără îndoială forma *obşegos* „glumeţ", dată din Sălaj de *Şezătoarea*, XXXVI—1928, p. 149.

Dar să ne întoarcem la *opşag*.

I. Pop Reteganul nu ne lămureşte nicăieri în lucrarea sa ce înţelege subt *obşaguri*, pe care şi le alege ca titlu. Din conţinut, putem vedeà că e vorba de anecdote privitoare la Ţigani, Secui, Armeni, Saşi şi Evrei, versuri glumeţe privitoare la oameni însuraţi rău, fete bătrâne ori leneşe, beţivi, etc, unele copiate după manuscrise vechi (dintre acestea este deosebit de interesant ca limbă „Versul Saşilor", care redă admirabil limba Saşilor din Bistriţa, „hamliş oraş a nost").

St Paşca, *Glosar dialectal*, Bucureşti, 1928, p. 237 (45) dă forma *obşag*, s a, cu sensul „răutate, invidie" după o comunicare a lui C. Rebreanu din Bistriţa. Acest sens este, evident, ulterior.

La origine *opşag* înseamnă deci „glumă" (uneori răutăcioasă, de-aici „invidie") sau, mai bine, „vorbă de clacă" pe care Tiktin, *DRG*, 370, o traduce cu „zweckloses, unnutzes Geschwatz". Dat fiind acest sens, este evidentă etimologia, care, la prima vedere, ni se pare cu neputinţă de găsit, deşi înfăţişarea cuvântului ne trimite la limba maghiară.

Cuvântul nostru este adecă unul dintre puţinele cuvinte ungureşti primite în forma de plural [1]), derivând

[1]) Cf *haiduc* (pol., slov, rus, rut, s-cr *hájduk*, slovac. *hajduch*, ceh *hajduk*, *hejduk*, bg *hajdúk*, *hajdut*) din *hajdú́k*, plur. ung. *hajdú* (Berneker, *SEW*, 375) *ţipic* „gheată" din *cipők*, plur ung. *cipő*, idem; *vândroc* < plur *vándorok* al lui *vándor*. *Moţii merg vândroci la ţară*

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

din pluralul *hopsák* (*hapsák*) al lui *hopsa* (*hapsa*), care iarăşi a fost primit, după părerea d-lui Lacea, din rom *obşte* (< v -bg *obištĭ*, adj , *-te*, adv , *-tıje*, subst ) şi reprimit de noi în forma *hopşă*, cum am arătat în *Dacoromania*, III, pp 719—721 (cf locuţiunea *de hopşă*= „de clacă", „de obşte", „al tuturor")

Dispariţia lui *h-* iniţial e cunoscută şi în alte cuvinte Finalul *-şac* al lui *hopsák* s'a schimbat uşor în *-şag*, nu numai fiindcă trecerea lui *-c* final în *-g* este obişnuită, ci şi subt influenţa elementelor împrumutate sau formate cu sufixul ung *-ság* (> rom *-şag*)

## Pliuhă.

Pentru *pliuhă* = vinars, rachiu, stropşală, etc (Bugnariu, *Năs* ) , *pliuhâ* = 1, „rachiu rău" ; 2 „căţeà, haită" (*Şez.*, III, 85, 5), şi derivatele *pliuhău* = „pliuhă" (Şez , III, 4) , *pliuhniţă* = „pliuhâ" (*Şez* , V, 117, 2), cf rut *pljuvati* „speien", „spucken", *pljuha*, *zapljuvica* „graue Schmeiss-Fleischfliege" (Sarcophaga carnaria), *zapljuvati*

---

(Scărişoara), ap T Papahagi, *Grai şi suflet*, II, 87 , *ciormoiac*, *ciormoiag* „Kuhweizen" < ung *csormolyák*, plur lui *csormoly(a)*, cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, 990—991, poate *(h)arţag* < *harcak* = *harcok*, plur ung *harc*> rom *harţă* (cf Hanes Skold, *Ungarische Endbetonung*, Lund-Leipzig, 1925, p 57 < *harc* + suf *-ag*), etc Pe *hădărag*, *hădarg*, *hădărog*, *hodorog*, care are şi forma *hădărău*, Skold, p 80 şi Bitay, p 4—5, îl derivă dintr'un ung **hadaray* > *hadaró* (cf σαμταγ = *szántó* a 1109, *szedech*, *scedech*= *szedő*, etc ) Această derivare ar fi posibilă însă numai în cazul că pe *hădărog* l-am fi primit înainte de secolul al XV-lea până când ţine rostirea ungurească cu *γ* (cf Gombocz, *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*, XXX, 170—2 şi *Magyar Történeti Nyelvtan*, II, rész , Hangtan, II, Budapest, 1926, 84—85 , Melich, *Nyelvtudományi Közlemények*, XLIV, 353, cf şi XXXIV, 132 , *Magyar Nyelv*, X, 155—156, etc ) Dar acest lucru este greu de dovedit Mai curând putem avea evoluţia inversă *hadaró* > *hadarou* > *hadarov*, *hadaroh* > *hădărău* şi *hădărog*, cu schimb de sufix *hădărag* Dar şi mai probabilă este explicarea dintr'un plural *hadarók* Tot aşà şi *feleştioc* poate fi mai curând corespondentul metatezat al unguresculu *festelők*, pluralul lui *festelő* > *feşteleu*, decât *feşteleu*+*sveştoc*, *svitoc*, cum propuneam în *Dacoromania*, I, pp 319—320), etc

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

„verspucken", — „speien", „bespucken", *plŋuga* „garstig", „schmutzig", ceh *pluhati* „beschmutzen", slov *pluhati*, idem, rus *plŋugavyj*, pol. *plugawy* „schmutzig", etc

## Prihod

*Prihod* s a înseamnă trecătoare peste dealuri, printre stâncі (com Liuba, şi *priód* s a, com Liuba), şi este întrebuinţat adeseori ca nume propriu în toponimie

Derivă din slav. *prihodŭ* 1 ἄφιξις, παρουσία, adventus, 2 reditus, 3 προσήλυτος advena

## Uluì (urluì).

*Uluì* (în Mold şi *urluì*) cu sensul trans „Jdn in Verwirrung bringen, verwirren" şi refl „verwirrt werden, den Kopf verlieren", pentru care Tiktin, *DRG*, 1675, dă o serie de exemple, fără a puteà arătà etimologia, pare a fi identic cu *huluì* „a dărâmà", „a năruì", „a surpà" refl „a se dărâmà", „a se năruì", „a se surpà", p ext „a cădeà într'o parte" (şi *huruì*, iar din *huruì* + *huluì* > *hurluì*), pe care *Dicţ Acad*, II, fasc V, p 419, îl derivă bine din ung. *hul*(*lani*) „a cădeà"

## Zvârcolì (a se-)

Pentru *a se zvârcolì* „sich (kramphaft) winden, krummen", Tiktin, *DRG*, 1834, dând citatele necesare, trimite la n.-slov. *zvreti*, *svrknìti* „verdrehen", „krummen", *svreti se* „sich zusammenziehen", bg *vărkolest* „rund" (după Weigand, *Jahresbericht*, XIX—XX, 142), etc, adăogând că felul cum e format cuvântul ne aminteşte pe *rostogolì*, *rotocol* (cf şi *zvâcnì*, *zvârlì*, etc)

Forma cea mai veche este *vârgolì* (Dosofteiu, *V. S.*, Noemv 11, Maiu 9) Din aceasta s'a desvoltat subt influenţa altor cuvinte, *vârcolì*, *zvârgolì* şi *zvârcolì*. Radi-

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

calul nu este cel propus de Tiktin, ci ung. *vergel-*, *vergol-* „a mâna repede", *vergelod(ik)*, *vergod(ik)* 1. „a străbate cu anevoie", „a răsbate" 2. „a se sbate", „a se zbuciumà", „a da din mâni şi din picioare", „a se zvârcolì" (*Dicţ* ; Szinnyei, *MTsz*, II, 959) În privinţa formei a intervenit şì interjecţia *zvârr* !, apoi *zvâcnì*, *zvârlì*, etc

## Vaide !

Întrebuinţarea complementului respectiv alcătuit cu *de* + acuzativul, ca şì complementul directiv în dativ, este obişnuită după interjecţia *vai !* (cf *vai mie !* = lat. *vae mihi !* şi *vai de mine !* = lat. *vae de me !*, reproducând vaetele mai multora în acelaşi timp *vai de mine şi de mine !*). Cum s'a spus, d ex. *Amar erà să fie de voi, de nu eram noi amândoi !* (Creangă, *Pov*, 269) s'a zis şì : *Şi cu străjuirea voastră erà vai de pielea noastră !* (id, ibid) *Totaşa vai de el, amar de ea !* (Alecsandri, *Poezii pop.* 28/10).

În cazul că întrebuinţăm dativul, durerea este închipuită ca îndreptându-se spre persoana sau lucrul pus de complement lângă interjecţie, iar când întrebuinţăm complementul respectiv cu *de*, ca venind de la ele, fiind exprimată de ele, sau ca privindu-le : *Că-i amar şi vai de tine* (Gaster, *Chrest*, II, 292), *Iar ea, vai de ea* (id, ibid, II, 290), arom. *vai de Nica, cum s le mulgă ?* (Weigand, *Arom*, II, 114, 71/2), etc

La exprimarea unui sentiment de durere mai intens, repetăm pe *de* fără să ne dăm seama. Prin deasa întrebuinţare a acestei repetiţiu, cel dintâiu dintre cei doi *de* a fost considerat ca alcătuind un singur cuvânt şi s'a pus după el un al doilea *de*. *Vaide de toţi păcătoşii*, şi *mai vârtoşă nemilostivilorŭ* ! (S Puşcariu — Al. Procopovici, *Diaconul Coresi : Carte cu învăţătură*, p. 41) ; *şi vaide de omul cela ce rede* (=„râde") *în besearecă ; o vaide de omul cela ce va sparge acestŭ cuvântu de no-l* (= „nu-l") *va primì* (*Cod. Sturdz.*, p. 15, ap Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, II, 52.;

BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)

cf şi p. 51 şi 61, n. 31, unde se citează *vaide de omul* (p 12, 13 de 2 ori, p 14, 15 de 2 ori), *vaide de preotulu* (p. 13; Hasdeu, o c, p 51), *vaide de căsătorıul* (p. 14, Hasdeu, o c, p 51), *vaide de cela ce* (p. 14, Hasdeu, o c, p 15), *vaide omul cela* (p. 14, Hasdeu, o. c, p 51—52), în vreme ce în redacţia mai nouă a textului publicat de Hasdeu se găseşte pretutindeni numai un *de*

Dl E Petrovıci îmı comunică că în Banat se aude şi acum forma *vaide dă mıne* ![1])

N DRĂGANU

## II

## aì

S Pop, anchetând pentru Atlasul Lınguìstıc comuna Pătrova dın Maramureş, a însemnat adverbul *aí*, cu înţelesul de „aıcı" în următoarele două propozıţıı *sâmt aí cîţva* „sânt aici câţiva", *pliacă drept pe-aí* „pleacă drept pe-aicı" Acest *aí*, care se întrebuinţează alături de *ačičuca* şi *aıčuca* — acestea două notate şi de T. Papahagi în *Graıul şı Folklorul Maramureşuluı* (Glosar) — ar putea fi, în aceste regıuni [2]), o formă scurtată dın *aıcı*. Mai probabıl însă avem a face cu păstrarea lui *hīc* latınesc. Avem dar în româneşte ·

ad+hīc>*aí*
ad+hıcce>*aıce* (*aıcı*)
eccu—hīc>*acı*
eccu—hīcce>*acıce*

şi *aí* se rapoartă la *aıce* ca *àcí* la *acice*, ca arom *auá* la dacorom *auace* (*aoace*) sau dacorom. *încoá* la *încoace*.

[1]) Pentru repetarea lui *de* dın *şì începù dracul a se gŭrà să mă par* (=„opresc") *de de tărıa înfrıcatului scaunŭ* (*Cod Sturdz*, p 122 şı 123) cf cele ce am scrıs în *Dacoromanıa*, III, 698—700

[2]) Astfel de truncherı, avem în materıalul cules de S. Pop dın Pătrova *o fuó* (=a fost), *nu putęm trę*(= trece), *o lıę* (= o leacă) *dıe pĕče*, *nu trá* (=trabă=trebue) *să dzîc*



BDD-A14782 © 1929-1930 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:11:45 UTC)